

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Υφηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας

ΧΡΟΝΙΚΑΙ ΚΑΙ « ΚΑΙΡΙΚΑΙ » ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΙ

Ἡ τετραδιάστατος χωροχρονικὴ σύλληψις τοῦ κόσμου ὑπὸ τῆς Ἐπιστήμης, ἀπὸ τῆς διατυπώσεως τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος ἀναγούσης τὸ σύμπαν εἰς τινα κυρτότητα, τείνει νὰ μειώσῃ τὸ κῆρος καὶ τὴν σημασίαν τῶν ἐννοιῶν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου ὡς ἐννοιῶν αὐτοτελῶν, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν. Ἐναντίον τῆς τοιαύτης ἀποχρονοποιήσεως καὶ ἀποχωροποιήσεως ἡ σύγχρονος διανόησις προσπαθεῖ ν' ἀντιδράσῃ, καίπερ ὑφισταμένη, κατὰ τὴν προσπάθειαν ταύτην, τὴν ἐπίδρασιν τοῦ νεωτέρου ἐπιστημονικοῦ σχετικισμοῦ, διακρίνουσα τὴν συγκεκριμένην καὶ βιουμένην διάρκειαν ἀπὸ τοῦ ἀφηρημένου καὶ ἐννοιακοῦ χρόνου, τὴν αἰσθητὴν ἔκτασιν ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς καὶ νοητοῦ χώρου, κατὰ τρόπον ὅμως σκανδαλωδῶς εὐνοοῦντα τὸν χρόνον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπὸ τινων δεκαετηρίδων ἀφιέρωσε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος ἐκ τῶν ἐπιτευγμάτων αὐτῆς, τοῦ χώρου καὶ τῶν ἐπὶ μέρους αὐτοῦ προβλημάτων οἷονεὶ παραμερισθέντων, σχεδὸν δὲ μὴ λαμβανομένων πλέον ὑπ' ὄψιν, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι, ὡς βίωμα, οὗτος ἀποτελεῖ ἐν τῶν πρωτίστων στοιχείων ἀναφορᾶς τῆς υπάρξεως ἡμῶν. Καὶ τοῦ χρόνου ὅμως παρὰ ταῦτα ἡ ἐξέτασις παραμένει ἐν πόλλοις ἑλλιπῆς, ὡς παραβλέπουσα μίαν τῶν σημαντικωτέρων πλευρῶν τῆς ἐφ' ἡμᾶς ἐπιδράσεως τῆς χρονικότητος, καὶ ἀνάπαλιν, τῆς ἐπὶ τοῦ χρόνου ἐπιδράσεως τῆς νοήσεως ἡμῶν ἥτοι τὴν « καιρικὴν » ἐκείνης διάστασιν. Πρὶν λοιπὸν ἡ ἐπιχειρήσῃ τις τὴν ἐξέτασιν τοῦ προβλήματος τοῦ χώρου, λογικώτερον φαίνεται νὰ ἐπιζητήσῃ κατὰ πρῶτον τὸν ἐντελέστερον φωτισμὸν καὶ τὴν συμπλήρωσιν τῶν περὶ χρόνον νεωτέρων ἀντιλήψεων, διὰ τῆς συνεξετάσεως καὶ ὀρισμένων ἰδιούτων χρονικῶν κατηγοριῶν, τὰς ὁποίας θὰ ὀνομάσωμεν « καιρικάς ». Προέχει νὰ ἐκκινήσωμεν ἐκ τῆς ἐν γένει ἐννοίας τοῦ χρόνου.

Ἐν τῇ νεωτέρᾳ φιλοσοφικῇ διανοήσει δύο φαίνονται οὖσαι αἱ μεγαλυτέραν ἐπιρροὴν ἐξασκήσασαι περὶ χρόνον θεωρίαι : τοῦ Kant καὶ τοῦ Bergson. Ἡ λύσις, τὴν ὁποίαν ἡ καντιανὴ φιλοσοφία παρέχει εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ χρόνου θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀφετηρία τῆς ἀξιολογήσεως τῆς νοητικῆς δραστηριότητος, ἐὰν δὲν ἀπετέλει ἀπλὴν ἐξιδανίκευσιν αὐτοῦ παραγνοῦντος πᾶσαν χρονικὴν πραγματικότητα. Χρόνος καὶ κῆρος ἀποτελοῦν

δυνάδα έννοιων παραλλήλων, τὰς ὁποίας ὁ Kant τοποθετεῖ μεταξὺ τῶν πρωταρχικῶν νοητικῶν δεδομένων θεωρῶν αὐτὰς ὡς μορφὰς *a priori* εἰς τὴν διάνοιαν παρεχομένας, ὡς ἀποτελούσας δηλαδή ἐκ τῶν προτέρων ἐν ἡμῖν ὑφιστάμενα ἔμφυτα δοχεῖα ἥτοι «τύπους», πλαίσια, ὅπου πᾶσα χρονικὴ ἢ χωρική πραγματικότης ἀποτελοῦσα βίωμα ἐναποθηκεύεται εἰς τὴν κατάλληλον θέσιν. Εἶναι κατὰ ταῦτα ὁ χρόνος καὶ ὁ χρόνος διόπτραι τῆς διανοίας δι' ὧν μόνων αὕτη εἶναι εἰς θέσιν νὰ διακρίνη καὶ «ἐννοήσῃ» τὴν πραγματικότητα, τοποθετουμένη ἐν αὐτῇ διὰ τῆς ἐν αὐτῇ προβολῆς ἑαυτῆς, δίκην τοῦ μαθηματικοῦ, ὅστις τὴν συνάρτησιν, τὴν ὁποίαν ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν καλύτερον συλλαμβάνει ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτῆς, ὅταν περικλείσῃ τὰς μεταβολὰς αὐτῆς ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν συντεταγμένων, ὅπερ χρησιμεύει εἰς τὴν παραστατικὴν ἐκείνης ἐξεικόνισιν. Ὁ τοιοῦτος ὁμως μορφοκρατικὸς καντιανὸς ὑποκειμενισμός, ὅστις ὑπονοεῖται ὡς ἐκ τῆς προβολῆς ταύτης τοῦ ἐμφύτου στοιχείου ὡς πλαισίου τοῦ κόσμου, τείνει νὰ παρουσιάσῃ τὴν νόησιν ὡς στερουμένην πάσης ἀντιληπτικότητος ἐπιτρεπούσης τὴν ἀπ' εὐθείας ὀρθολογικὴν γνῶσιν τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, ὡς τοιούτου. Ὁ χρόνος λ.χ. δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποτελῇ μόνον νοητικὸν πλαίσιον κενὸν ἐν ᾧ νὰ ἐγγράφωνται τὰ εἰς αὐτὸν ἀναφερόμενα γεγονότα, ἵνα καταστοῦν ὑφ' ἡμῶν ἀντιληπτὰ καὶ καταληπτὰ, ἀλλ' ἐξαντικειμενίζεται ἐν τῇ χρονικῇ πραγματικότητι τὴν ὁποίαν περικλείει πως, καὶ τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ τὴν πραγματικὴν ὑπόστασιν, ἔχουσιν ὡς ὑποκατάστατον ἐν ἡμῖν τὴν νοητικὴν μορφήν τοῦ χρόνου, καίπερ μὴ οὖσαν δεδομένην τι ὁλοκληρωμένον, ἀλλὰ δεδομένον ὑφιστάμενον ἐν τῇ νοήσει ὡς ἀπλῇ δυνατότητος, δημιουργούμενον δὲ καὶ διαμορφούμενον βαθμιαίως ἐν ἀναφορᾷ καὶ συσχετισμῷ πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς χρονικῆς πραγματικότητος, τὴν ὁποίαν γενικῶς ἀφομοιοῦμεν διὰ τῆς ἐν ἡμῖν συλλήψεως αὐτῆς. Ἐφ' ὅσον δηλαδὴ ἐγγράφεται ἐν τῇ ἐν ἡμῖν ἐννοίᾳ τοῦ χρόνου ἡ ἀντικειμενικὴ χρονικὴ πραγματικότης, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ ἔννοια αὕτη, κατ' ἀρχὰς ἀπλῇ *a priori* δυνατότητος, διαμορφοῦται διακριβουμένη, ἐπὶ τοσοῦτον δὲ προσδίδει εἰς ἐκείνην τὸ ἀκριβὲς αὐτῆς νόημα. Ἡ ἐν ἡμῖν λοιπὸν ἔννοια τοῦ χρόνου, δὲν εἶναι δυνατόν, ὑφ' οὗς ὅρους αὕτη ἐνσωματοῦται ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Kant, νὰ θεωρηθῇ ἔννοια στατική, ὡς ὁ φιλόσοφος οὗτος διατίνεται· ἀποτελεῖ ἔννοιαν ἐμφύτου μὲν προελεύσεως, ἀλλὰ καὶ γενετικῶς ὁλοκληρουμένην. Ἀπὸ ἀπλῆς ἀρχικῆς δυνατότητος, ἀπὸ ἀπλῆς δεκτικότητος, διαμορφοῦται ἐν ταυτῷ, καθισταμένη νοητὴ ἔκφρασις τοῦ συγκεκριμένου πραγματικοῦ χρόνου.

Ὁ πραγματικὸς χρόνος, ἐξαντικειμενισίς τῆς διαρκείας, ἀποβαίνει παρὰ τῷ Bergson, ὑφισταμένῳ πως τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐπὶ τοῦ σημείου τοῦτου πραγματοκρατικῆς τοποθετήσεως τοῦ Descartes, ἐξαντικειμενισίς νοητικῇ αὐτῆς, καθιστάμενος *περιέχον* τι δεχόμενον ἐν αὐτῷ τὴν ὁρμήν, οὐσιώδη τῆς διαρκείας χαρακτῆρα, ἀποτελεῖ δέ, κατὰ τὴν μετεργαστικὴν θεωρίαν, ἔννοιαν καθαρῶς ἐπικτήτον, διαμορφουμένην ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς διαρκείας, δεδομένην

ἡμῖν ἐκ τῶν πρώτων, διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐννοίας τοῦ χώρου, διαφέρει ὁμως τῆς καρτεσιανῆς ιδέας τοῦ χρόνου καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι, παρὰ τῷ Descartes, ὁ φιλοσοφικός χρόνος, ὡς, παρὰ τῷ Newton, ὁ φυσικός χρόνος, εἶναι πραγματικότης ἀπόλυτος, ἐν ᾗ κινούνται ὅσα φαινόμενα ἔχουν διάρκειαν, καὶ τῆς ὁποίας ἔχομεν ἐπίγνωσιν ἐπίσης ἀπόλυτον, ἐνῶ ἡ μπεργκσονική ἐννοια τοῦ χρόνου ἀντιστοιχεῖ μὲν πρὸς τινα πραγματικότητα, ἡ πραγματικότης ὅμως αὕτη εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ διάρκεια, τῆς ὁποίας ὁ χρόνος ἀποτελεῖ νοητικὴν ἀφαίρεσιν. Καθίσταται οὕτω φανερόν ὅτι ὁ Bergson, κατόπιν ὁλοκλήρου κυκλικῆς διαδικασίας ἐπαίρεται εἰς τὴν καντιανὴν ἀντίληψιν περὶ νοητικῆς μόνον ὑποστάσεως τοῦ χρόνου, μὲ δύο ὅμως διαφοράς: ὅτι, ἀφ' ἑνός, ἡ ἐννοια τοῦ χρόνου δὲν εἶναι πλέον *a priori* ἀφηρημένον δεδομένον, *unitas ante rem*, ἀλλὰ γενετικῶς πως δημιουργουμένη νοητικὴ ἀφαίρεσις, *unitas post rem*, ὅτι δέ, ἀφ' ἑτέρου, δὲν ἀποτελεῖ προβολὴν μιᾶς *a priori* νοητικῆς μορφῆς ἐπὶ τῆς πραγματικότητος. Ἄς συγκρατήσωμεν ἐν ταῦθα τὸν γενετικὸν χαρακτήρα τῆς ἐννοίας τοῦ χρόνου, χαρακτήρα, τὸν ὁποῖον ἐπεσημάναμεν ἄνωτέρω. Ἐξ ἄλλου, αἱ πειραματικαὶ ἔρευναι τοῦ Piaget ἔδειξαν ὅτι ἡ ἐννοια τοῦ χρόνου δημιουργεῖται καὶ διαμορφοῦται παρὰ τῷ παιδί, ἐφ' ὅσον οὗτος λαμβάνει ἐπίγνωσιν τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ γιγνομένων.

Παρὰ ταῦτα ὅμως, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρήσωμεν τὴν μπεργκσονικήν ἄποψιν ὡς ἀπολύτως ὀρθήν, δεδομένου ὅτι κατ' αὐτὴν ὁ νοητὸς χρόνος παράγεται διὰ τινος νοθεύσεως τῆς χρονικότητος τῆς συγκεκριμένης διαρκείας μέσφ τῆς ἐννοίας τοῦ χώρου. Ἐπιζητῶν δηλαδὴ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν γένεσιν τῆς ἐν ἡμῖν ἀφηρημένης ἐννοίας τοῦ χρόνου, ὁ Bergson προϋποθέτει καταβιβασμὸν τῆς ἀξίας τοῦ χώρου διὰ τῆς ἀρνήσεως εἰς αὐτὸν τοῦ οὐσιαστικοῦ πλούτου, τὸν ὁποῖον ἀνεγνώρισεν εἰς τὴν διάρκειαν. Οὕτω, ὁ εἰς τὴν ἐννοιοποίησιν τοῦ χρόνου, κατ' αὐτόν, συντελὼν χώρος, δὲν εἶναι οὔτε συγκεκριμένος οὔτε ἀφηρημένος, οὔτε αἰσθητὴ οὔτε ἐννοιακὴ πραγματικότης, ἀλλ' ἡ οὐσία αὐτοῦ συλλαμβάνεται ὡς ἐπαμφοτερίζουσα. Ἐνῶ δέ, ἐν τῇ μπεργκσονικῇ θεωρίᾳ, ἡ διάρκεια εἶναι τὸ πνευματικὸν στοιχεῖον τῆς ἐν λόγφ νοητικῆς δραστηριότητος, ὁ χώρος, παρὰ τὰς μὴ ἐξηκριβωμένης φύσεως ιδιότητος αὐτοῦ, θεωρεῖται ὡς ἐκπροσωπῶν τὴν ὕλικήν πραγματικότητα, οὕτω δ' ἐξικνούμεθα μέχρι τοῦ ἐν πολλοῖς ἀνεξηγήτου καὶ παραδόξου σημείου, ἐννοια ἐκφράζουσα πνευματικόν τι, ὡς εἶναι, ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ταύτῃ, ἡ συγκεκριμένη διάρκεια, νὰ καθίσταται ἀφηρημένη καὶ ἐν ταύτῃ νὰ ἐξαντικειμενίζεται μέσφ ἐννοίας ἐκφραζούσης ὕλικόν τινα χαρακτῆρα τῶν ἀντικειμένων. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ὁ Bergson παραβλέπει τὸν δυαδικὸν ταύτας, διαλεκτικῶς πως, εἰς μίαν καὶ μόνην. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἀναγωγὴ εἶδομεν ὅτι συνεπάγεται σύμφυρσιν ποιοτικὴν τῆς οὐσίας τῶν ἐννοιῶν τούτων, παραγνοῖζει δὲ τὴν βασικωτέραν νοητικὴν διαδικασίαν, δι' ἣς ἀπὸ τῶν

συγκεκριμένων ἢ νόησις ἀνάγεται ἐπὶ τὰ ἀφηρημένα. Εἶναι κατὰ ταῦτα ἀνατίρρητον ὅτι, προκειμένου περὶ τοῦ ἀπασχολοῦντος ἐνταῦθα ἡμᾶς προβλήματος, εὐρισκόμεθα ἐνώπιον δύο παραλλήλων σειρῶν νοητικῶν διεργασιῶν, ἥτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς διαρκείας εἰς τὴν τοῦ χρόνου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς ἐκτάσεως εἰς τὴν τοῦ χώρου, νοητικῆς ἀγωγῆς. Τὸ σφᾶλμα τοῦ Bergson συνίσταται συνεπῶς εἰς τὸ ὅτι ἐπιζητεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἐν τῇ διανοίᾳ ὡς νοητικὴν δυνατότητα ἐμφανιζομένην ἔννοιαν τοῦ χρόνου ἀναχωρῶν ἐκ τινων δεδομένων τῆς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ διαμορφωθείσης νεωτέρας φυσικομαθηματικῆς διανοήσεως. Θὰ ἡδύνατο μὲν νὰ ἐξηγήσῃ ἴσως οὕτω — καίτοι μετὰ περισσοτέρων κάπως ἐπιφυλάξεων — τὴν ὑπόστασιν τῆς χωροχρονικῆς πραγματικότητος ἐν τῷ κόσμῳ, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν γενετικὴν αὐτῆς ἐμφάνισιν ἐν τῇ νόησει, ὡς πράττει, εἶδομεν δ' ὅτι ἐν τῷ μπεργσονικῷ χωροχρονικῷ συστήματι ἡ ἔννοια τῆς ἐκτάσεως, ἀφ' ἧς πράγματι ἡ νόησις ἀνάγεται εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ χώρου, ἔχει παντάπασιν παραμεληθῇ. Εὐλογώτερον λοιπὸν ἤθελεν εἶναι νὰ ὀμιλῶμεν περὶ δύο συγκεκριμένων σειρῶν ἀναγωγῆς, ἐν ταύτῃ παραλλήλων καὶ συγγενῶν πρὸς ἀλλήλας, τῆς ἐκτατικοχωρικῆς καὶ τῆς διαρκειοχρονικῆς, δι' ὧν γενετικῶς ἀναπτύσσονται αἱ ἐν ἡμῖν πρὸς αὐτὰς ἀναποκρινόμεναι ἐννοιακαὶ διαθέσεις, παραμένονσαι μὲν διακεκριμέναι ἀλλήλων, πλην ὡς παράλληλοι καὶ ὁμόλογοι, δυνάμεναι νὰ θεωρηθοῦν καὶ ὡς ἐκφράσεις νοητικαὶ τῆς αὐτῆς πραγματικότητος, οἷαν ἐπεσήμανεν αὐτὴν ἡ Ἐπιστήμη, ὁπότε ἡ ἐνοποιήσις αὐτῶν ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἐνότητα. Ἄλλωστε, εἰ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων, αὐτὸ τὸ γεγονὸς τῆς διατυπώσεως τῆς χωροχρονικότητος ὑπὸ τῆς φυσικομαθηματικῆς διανοήσεως ἐγγυᾶται περὶ τῆς τοιαύτης νοητικῆς δυνατότητος.

Ὅλως διάφορον βεβαίως σημασίαν ἀποκτᾷ ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου παρὰ τῷ Heidegger, παρ' ᾧ ἀποβαίνει σχεδὸν ταυτόσημος πρὸς βασικὸν παράγοντα τῆς ἐν τῷ κόσμῳ παρουσίας τοῦ ὄντος, θεωρουμένη ὡς θεμέλιον χρησιμεῦον εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τῆς ἡν ἔχομεν τοῦ ὄντος συνειδήσεως, καὶ ὡς διόπτρα δι' ἧς εἰσδύομεν εἰς τὴν ἐνδοτάτην τοῦ ὄντος φύσιν, εἰς τὴν ὑπαρξιν, ἥτις, ἐν τῷ θεμελιώδει *Sein und Zeit*, ἀποτελεῖ τὸν οὐσιωδέστερον τοῦ ὄντος χαρακτήρα, ἀποψιν χαριέντως υἱοθετηθεῖσαν καὶ ὑπὸ τοῦ Sartre, δεχομένου ὅτι, διὰ τὴν φιλοσοφίαν τῆς ὑπάρξεως, τὸ « ὑπάρχειν » προηγεῖται τοῦ « εἶναι ». Οἰανδῆποτε καὶ ἂν ἀναγνωρίσωμεν εἰς τὸν ὅρον « ὑπαρξις » σημασίαν, τὸ χαίδευγεριανὸν *Dasein* εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκληφθῇ ἄλλως ἢ ὡς ἐν δεδομένῳ χωροχρονικῷ πλαισίῳ συγκεκριμένῳ ὁλοκληρωτικῇ παρουσίᾳ τοῦ ὄντος ἀποβαίνοντος οὕτω ἐκδηλώσεως οὐσίας. Εἶναι - ἐν - τῷ - κόσμῳ διὰ τὴν ὄντοτητα δὲν εἶναι λοιπὸν ταυτόσημον πρὸς εἶναι - ἐν - κλωβῷ διὰ τὸν πτηνὸν ἢ εἶναι - ἐν - φιάλῃ διὰ τὸν οἶνον, ἀλλὰ μέσον καὶ εὐκαιρία διὰ τὴν τελειωτέραν ἐκδήλωσιν τῆς μυχίας τοῦ ὄντος ὑποστάσεως. Οὕτω τὰ ὑπαρξιακά τοῦ ὄντος πλαίσια, ἐν οἷς, φυσικῷ τῷ λόγῳ, καὶ ὁ χρόνος, *ἐξανθρωπίζονται*. Τοιουτοτρό-

πως όμως εξανθρωπιζόμενος ο χρόνος έχει απολέσει την νοητικήν αὐτοῦ ἀξίαν, διὰ τὴν καταστῆ ὑπο-κείμενον τῆς οὐσίας. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Heidegger ἐξηγεῖ μόνον τί ὁ χρόνος προσφέρει εἰς τὴν ὄντοτητα, ἀλλ' οὔτε τί προσφέρει εἰς τὴν συνείδησιν, οὔτε πῶς αὐτὸς οὗτος προσφέρεται εἰς αὐτήν. Ἐξηγεῖ τὸν χρόνον ὄντολογικῶς ἢ μᾶλλον ὑπαρξιακῶς, οὐχὶ ὅμως καὶ γνωσιολογικῶς. Διὸ καὶ ἡ τοιαύτη περὶ χρόνου ἄποψις ἐν παρενθέσει μόνον ἡδύνατο ν' ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς ἐνταῦθα, ζητοῦντας ν' ἀνεύρωμεν ἐν τῇ συνειδήσει συγκεκριμένα στοιχεῖα, ἐφ' ὧν ὁρμώμενοι ν' ἀναχθῶμεν εἰς τὴν σύλληψιν τῆς σημασίας τοῦ χρόνου λαμβανομένου ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ὑποστασιακὴν ἀξίαν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σκέψεων δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ὅτι, ἀρχικῶς ἀπλᾶ νοητικὰ ἐνδεχόμενα, αἱ νοηταὶ μορφαὶ τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, διαμορφοῦνται γενετικῶς ἐν ἡμῖν ἐκ παραλλήλου, μέσῳ τῶν συγκεκριμένων μορφῶν τῆς διαρκείας καὶ τῆς ἐκτάσεως, δι' ἀφαιρέσεως. Ἰδιαιτάτα ὁ χρόνος παρουσιάζεται ὡς τύπος, τοῦ ὁποίου τὸ μῆκος εἶναι πρακτικῶς ἀπεριόριστον, ἂν μὴ ἄπειρον, ἐν ᾧ ῥεεῖ ἡ διάρκεια, προσδιορίζουσα ἐκάστοτε ὥρισμένα σημεῖα ἀναφορᾶς, εἰς τρόπον ὥστε, ἀνεξαρτήτως τῆς ὥρολογιακῆς, οὕτως εἰπεῖν, διαιρέσεως τῆς χρονικότητος, νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ διαίρεσις αὐτῆς εἰς μεζήοντας ζώνας ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐκάστοτε ἐκδηλουμένην ἡμετέραν παρουσίαν. Οὕτω μετακινουμένη ἐντὸς τοῦ χρονικοῦ δοχείου ἡ διάρκεια, τῆς ὁποίας, ὡς εἶδομεν, ἡ μετακίνησις εἶναι ποία τις ροή, διαιρεῖ τὸν ὅλον χρονικὸν τύπον εἰς δύο ἐκάστοτε βασικά τμήματα, τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον, ἀποτελεῖ δὲ τὴν τρόπον τινὰ διαχωριστικὴν μεταξὺ αὐτῶν γραμμὴν, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὸ παρόν. Ἡ σχηματικὴ ὅμως αὕτη παράστασις τοῦ χρονικοῦ τύπου δὲν ἀντιστοιχεῖ πλήρως πρὸς τὴν χρονικὴν πραγματικότητα, οἷα ἐν τῇ πράξει παρουσιάζεται ἡμῖν. Ἐν τῷ πραγματικῷ νοητικῷ βίῳ ἡ τοιαύτη διαίρεσις διπλασιάζεται ὑπὸ διαιρέσεως παραλλήλου, καίτοι διαφόρου πῶς ἐμφανίσεως: οὕτω τὸ παρόν δὲν εἶναι ἀπλῶς στιγμιαία ἐπισήμανσις τῆς διαρκείας, οὐδ' ἀποτελεῖ ἀπλὴν διαχωριστικὴν γραμμὴν, ἀλλὰ μᾶλλον διαχωριστικὴν ζώνην, ἐν ᾗ ἔρχεται νὰ ἀποθάνῃ τὸ παρελθόν, γεννᾶται δὲ τὸ μέλλον. Ἐνῷ δηλαδὴ ἀντικειμενικῶς καὶ σχηματικῶς, τὸ παρόν εἶναι μία στιγμή, μὲ τὴν σημασίαν τοῦ στίγματος, ἀντιθέτως, ὑποκειμενικῶς καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι τῆς ροῆς τῆς διαρκείας, ἡ συνείδησις ἡμῶν συλλαμβάνει τὸ παρόν οὐχὶ μαθηματικῶς, ὅπερ ἤθελεν εἶναι ἀδύνατον, ἐφ' ὅσον ἡ στιγμή, καθ' ἣν ὁμιλοῦμεν εὐρίσκεται ἤδη μακρὰν ἡμῶν, ἀλλ' ἐποπτικῶς, ἥτοι ὡς ἐκτεινόμενον ἐπὶ τινος ζώνης, ἥτις διασκελίζει συγχρόνως τμήμα τοῦ παρελθόντος καὶ τμήμα τοῦ μέλλοντος, ἢ μᾶλλον ἐν ᾗ παρελθὸν καὶ μέλλον ἔχουν ἀντιστοιχῶς ἀπολέσει τὴν αὐτοτέλειαν αὐτῶν συμφυρόμενα πρὸς τὸ παρόν, τοῦ παρελθόντος μὴ ὄντος εἰσέτι τοιούτου, ἀλλὰ παρόντος τείνοντος νὰ καταστῇ παρελθόν, τοῦ δὲ μέλλοντος μὴ ὄντος πλέον μέλλοντος καθαροῦ, ἀλλὰ τείνοντος νὰ καταστῇ παρόν. Αἱ ἐξω-

τερικά προεκτάσεις της ζώνης του παρόντος, πέραν δ' αὐτῶν καὶ τὸ παρὸν καθόλου, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τι γίγνεσθαι ἐν τῷ ὁποίῳ τὰ διάφορα γεγονότα ἀλλάσσουν συνεχῶς χρονικὴν ὑπόστασιν. Τὸ παρὸν ἀποτελεῖ χρονικὴν « χημικὴν » ἀντίδρασιν, καθ' ἣν, παρουσίᾳ τῆς νοήσεως καὶ τῶν βιωμάτων τῆς συνειδήσεως, τὸ μέλλον, ρευστὸν ἐξ ὀρισμοῦ, στερεοποιεῖται βαθμιαίως εἰς παρελθόν. Ἡ παλαιὰ κλασσικὴ χημεία τῶν ἀποτελεσμάτων ἐνδιεφέρετο μόνον διὰ τὴν ἀρχικὴν καὶ τὴν τελικὴν φάσιν μιᾶς ἀντιδράσεως, ἀδιαφοροῦσα διὰ τὰς ἐνδιαμέσους φάσεις, ἐφ' ὧν μόνων θὰ ἡδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὸν ἐσώτατον τῆς ἀντιδράσεως ρυθμὸν καὶ μηχανισμόν. Ἡ νεωτέρα χημεία ἐνδιαφέρεται ἀκριβῶς διὰ τὰς ἐνδιαμέσους ταύτας φάσεις, καθ' ἃς μία χημικὴ οὐσία δὲν εἶναι οὔτε ὅ,τι ἦτο οὔτε ὅ,τι θὰ εἶναι, ἀλλὰ συνεχῶς μεταβάλλεται, οὔσα πλέον ἢ ἐλάσσον τῆς προτέρας ἢ τῆς ὑστερας αὐτῆς καταστάσεως. Εἶναι χημεία γενετική, ἐπιτυγχάνουσα τὴν ἐπισήμανσιν, διὰ μέσου τοῦ χημικοῦ γίγνεσθαι, τοῦ ἐσωτάτου, διαρκοῦς καὶ σταθεροῦ νοήματος τῆς ὕλης καὶ τῆς ἐνεργείας. Ἡ φιλοσοφία εὐκταῖον θὰ ἦτο μεταξὺ ἄλλων νὰ ἐφιλοδοξέι, ὅπως ἀποτελέσῃ ἐν τινι μέτρῳ, καὶ τὴν νεωτέραν χημείαν τῶν πνευματικῶν φαινομένων.

Τὸ πρόβλημα ἀνάγεται τοῦ λοιποῦ εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς ἐκτάσεως τῆς τοιαύτης ὡς ἄνω χρονικῆς ζώνης διὰ τῆς συνεχοῦς ἀφαίρεσεως ἐκατέρωθεν ἀπ' αὐτῆς τμημάτων τοῦ μέλλοντος ἢ τοῦ παρελθόντος, ὥστε τὸ πραγματικὸν παρὸν ν' ἀναδειχθῇ ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ γυμνότητι καὶ τῇ γνησιότητι, ἀηγλαγμένον τῶν τμημάτων τοῦ παρελθόντος ἢ τοῦ μέλλοντος, ἅτινα εἶχον προσκολληθῇ εἰς αὐτό, ἀποτελοῦντα μετ' αὐτοῦ πενταμερῆ τινα διαίρεσιν τοῦ χρόνου εἰς ἀπώτερον παρελθὸν καὶ μέλλον, εἰς ἐγγύτερον γεγονὸς καὶ ἐπερχόμενον καὶ εἰς αὐτὸ τὸ « παρὸν », τὸ ὁποῖον ἀπετέλει τὸν μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων τμημάτων σύνδεσμον, προσδίδον εἰς αὐτὰ καὶ εἰς ἑαυτὸ τὴν ἐνότητα τοῦ ἐνεστώτος χρόνου, ἐπιτυγχανομένης οὕτω πάλιν τριμεροῦς, ἀντὶ πενταμεροῦς, διαίρεσεως, ἀλλ' ἐν ἣ τὸ παρὸν νὰ μὴ ἔχῃ πλέον τὴν ἀξίαν στίγματος μαθηματικῆς ὑποστάσεως, ἀλλὰ πραγματικῆς χρονικῆς ζώνης. Διὰ τοῦ περιορισμοῦ, τοῦ « ἀποκαθαρμοῦ », ὅμως τοῦ παρόντος ἦτοι διὰ τῆς ἀποβολῆς τῶν προεκτάσεων αὐτοῦ ἐν τῷ παρελθόντι καὶ τῷ μέλλοντι καὶ τῆς ἀποδόσεως αὐτῶν εἰς τὰ δύο ἀπώτερα τμήματα τοῦ χρονικοῦ τύπου καθίσταται δυνατὴ ἡ ἐκστιγμάτισις τοῦ παρόντος τούτου. Ἄνευ ἀνάγκης νὰ προσδράμωμεν εἰς τὴν μαθηματικὴν ἔννοιαν τῆς στιγμῆς, δυνάμεθα νὰ καταφύγωμεν δι' ἀφαίρεσεως εἰς τινα πρακτικὴν αὐτῆς ἔννοιαν, τῆς μαθηματικῆς αὐτῆς ἐννοίας ἀποτελούσης ὅριον, πρὸς τὸ ὁποῖον ἡ ἐκστιγμάτισις τοῦ παρόντος τείνει συνεχῶς, εἰς τρόπον ὥστε, πρακτικῶς πάντοτε, ἄκρως περιορισθεῖσα διάρκεια τοῦ παρόντος νὰ δύναται ἀκινδύνως νὰ ἐκληφθῇ ὡς στιγμή. Οὕτω ἐπιτυγχάνεται ἐμπλουτισμὸς τῶν ἐννοιῶν τῆς στιγμῆς καὶ τῆς διάρκειας, δημιουργουμένων δύο ἐννοιακῶν διαστάσεων ἐχουσῶν τὴν αὐτὴν περίπου σημασίαν, ἢ μᾶλλον, τῶν

όποιων αἱ σημασίαι τείνουν νὰ συμπέσουν: ἡ τῆς στιγμιαίας ἢ ἐλαχίστης διαρκείας, καὶ ἡ τῆς διαρκούσης ἢ εἰς μέγιστον βαθμὸν ἐκτεταμένης στιγμῆς, καὶ τῶν ὁποίων ἡ πρὸς τὴν χρονικὴν πραγματικότητα ἀντιστοιχία εἶναι ἀναμφισβήτητος.

Ἐκ τοῦ παρόντος, δι' ἀφαιρέσεως καὶ μεταθέσεως, εἶναι, φυσικῶ τῷ λόγῳ, ἐφικτὴ ἡ ἀπόδοσις τῆς οὕτω καθορισθείσης, κατόπιν ἀφαιρετικοῦ περιορισμοῦ, ἐννοίας τῆς στιγμῆς, εἷς τε τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον, χάριν τῆς καλυτέρας καὶ βαθυτέρας καταλήψεως καὶ ἐκτιμήσεως κατὰ τὸ δυνατόν μικροτέρων διαρκειῶν ἐνοτήτων. Ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς μεθοδικῆς καὶ πρακτικῆς ταύτης δυνατότητος θέλομεν ἐπανελθεῖ. Εἶναι ὅμως προηγουμένως ἀπαραίτητον νὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἐννοιολογικὴν ἐκτίμησιν τῆς διαρκείας τοῦ χρονικοῦ τύπου, ἐπιτυγχανομένην διὰ μόνου τοῦ κατηγοριοτικοῦ αὐτοῦ κερματισμοῦ. Τὸ ὅλον χρονικὸν πλαίσιον ἀποτελεῖ περιεκτικὴν τινα μορφήν διαμορφοῦσαν μὲν καὶ προσδίδουσαν ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὰ ἐν αὐτῇ ἐγγραφόμενα γεγονότα, συγχρόνως ὅμως καὶ ὑπ' αὐτῶν διαμορφουμένην ἥτοι καθισταμένην ὅλον ἐν μορφήν τελειοτέραν ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῆς λειτουργίας αὐτῆς. Τὰ ἐν αὐτῇ περιεχόμενα δὲν συσσωρεύονται τυχαίως, ἀλλὰ κατατάσσονται συμφώνως πρὸς τοὺς διέποντας τὴν νοητικὴν ταύτην μορφήν λογικοὺς νόμους, ἐνῷ συγχρόνως αὐτὸ τοῦτο τὸ νοητικὸν χρονικὸν πλαίσιον περιβάλλει αὐτὰ καταλλήλως ἐκάστοτε ἀναπλαττόμενον καὶ ἀναδιαμορφούμενον. Ἡ τοιαυτὴ ὅμως « ὀρθολογικὴ » κατάταξις ἤθελεν ἀποβῆ ἀδύνατος καὶ ματαία ἄνευ τῆς ἐν τῇ διανοίᾳ κατηγοριοποιήσεως τοῦ χρονικοῦ δεδομένου ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ. Ὁ χρόνος δὲν ἀποτελεῖ ἄπλουν νοητικὸν πλαίσιον, ὥς ἡ καντιανὴ γνωσιολογία προτιμᾷ νὰ θεωρῇ αὐτόν· παρουσιάζεται καὶ ὡς νοητικὴ τρόπον τινα λειτουργία, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ κατηγοριοποίησις τοῦ χρονικοῦ δεδομένου ἀναγομένου οὕτω εἰς βασικὰς καὶ σταθερὰς νοητικὰς χρονικὰς ἀξίας, αἵτινες εἶναι ταυτοχρόνως καὶ νόμοι διέποντες κατ' οὐσίαν πᾶσαν νοητικὴν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρονικὴν ὑπόστασιν, δραστηριότητα, σταθεροὶ ὄροι ἀναφορᾶς τῶν παντοίων νοητικῶν διεργασιῶν, ὑπ' αὐτῆς τῆς νοήσεως θεμελιούμενοι. Ἐν τοῖς ἐξῆς θέλομεν ἐξετάσει τὴν διάρθρωσιν τοῦ ἐν γένει συστήματος τῶν χρονικῶν κατηγοριῶν.

Διαπιστοῦμεν ἐν πρώτοις τὴν ὑπαρξιν τῆς βασικωτάτης τῶν χρονικῶν κατηγοριῶν, ἥτοι τῆς καθολικῆς κατηγορίας τῆς *χρονικότητος*, ἧς ἄνευ οὐδεμία χρονικὴ ἀξία εἶναι νοητὴ, καὶ ἥτις εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ οὐσιολογικὴ ἔκφρασις τῆς λογικῆς ἐννοίας τοῦ χρόνου, αὐτὸς οὗτος ὁ χρόνος λαμβανόμενος ὡς γενικόν τι ποιόν, παρέχων δὲ τὴν στατικὴν ἐκείνην ἀφηρημένην ὄψιν, τὴν ὁποίαν προσλαμβάνει ἡ ἐννοία τῆς ἐν ροῇ εὐρισκομένης διαρκείας, ὅταν ἐξαντικειμενίζομένη καθίσταται ἀφαίρεσις ἐαυτῆς ἐν τῇ διανοίᾳ. Ἐκ τῆς γενικωτάτης καὶ καθολικῆς κατηγορίας τῆς χρονικότητος πηγάζουν ἀμέσως ἡ ἐμμέσως, θετικῶς ἢ ἀρνητικῶς, ἅπασαι αἱ λοιπαὶ χρονικαὶ κατηγορίαι. Ἐντὸς

τῶν πλαισίων τῆς χρονικότητος κινοῦνται ὥρισμένοι παράγωγοι αὐτῆς κατηγορίαι τὰς ὁποίας εἶναι δυνατόν νὰ διακρίνωμεν μεθοδικῶς εἰς « ἀπολύτους » καὶ σχετικές, ἀναλόγως τοῦ ἂν αὐταὶ ἔχουν ἢ ὄχι ὅρον ἀναφορᾶς, ἀναλόγως δηλαδὴ τοῦ ἂν ἀναφέρονται εἰς χρονικὰς ἀξίας ἢ γεγονότα ἔχοντα σχέσιν πρὸς ἄλλα ἢ ἂν λαμβάνονται καθ' ἑαυτάς. Εἰς τὴν πρώτην ομάδα δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν κατὰ πρῶτον λόγον τὴν ἀόριστον κατηγορίαν τοῦ *κάποτε*, ἢ ὁποία ἀναφέρεται ἐν ταύτῃ εἰς *τι* καὶ εἰς *οὐδὲν* χρονικόν. Εἰς *τι* μὲν, ὡς ἐκφράζουσα καὶ βεβαιοῦσα, ἀορίστως, ἔστω, τὴν κατάφασιν τῆς ὑπάρξεως χρονικῆς ἐπὶ μέρους ζώνης, εἰς *οὐδὲν* δέ, ὡς οὐδαμοῦ τοῦ χρονικοῦ τύπου τοποθετοῦσα αὐτήν. Ὅμιλοῦντες περὶ τινος, μὴ ὑπερ-χρονικοῦ, συνεπῶς δὲ ὑπερβατικοῦ, καταφάσκομεν περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, ἀρνούμενοι ὅμως νὰ τοποθετήσωμεν αὐτὸ χρονικῶς ἀρνούμεθα αὐτό, ἐφ' ὅσον, ὡς εἶδομεν, οὐδὲν (μὴ ὑπερβατικόν, τοῦλάχιστον) νοεῖται χρονικῶς, ἂν μὴ τοποθετηθῇ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς χρονικότητος. Κατὰ ταῦτα, ἡ κατηγορία τοῦ *κάποτε* εἶναι κατηγορία « ἀπόλυτος » ἰδιότυπος, ἀποτελεῖ δὲ τὴν πρώτην στοιχειώδη μονάδα, ἀφ' ἧς γενετικῶς ὁργανοῦνται αἱ ἄλλαι, ὅσαι ἀποτελοῦν ἀναπτύγματα τῆς θετικῆς ἢ τῆς ἀρνητικῆς αὐτῆς ἀπόψεως, ἀντιστοίχως. Αἱ νέαι αὐταὶ κατηγορίαι δύνανται νὰ ὀνομασθῶν ὀριστικάι.

Ἐκ τούτων ἡ μία παρουσιάζεται ὡς θετική, ἡ δ' ἑτέρα ὡς ἀρνητική. Πρόκειται περὶ τῶν κατηγοριῶν τοῦ *ἀείποτε* καὶ τοῦ *οὐδέποτε*. Ἡ γνωσιολογικὴ αὐτῶν ὑπόστασις, ἣτις θὰ ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ὑπερβατικὴ καὶ ὡς ἐκπηγάζουσα ἐκ τῆς πρωταρχικῆς ἰδέας τοῦ Ἀπολύτου, εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι γενετικὴ, δημιουργουμένη δι' ἐπεκτάσεως τῆς κατηγορίας τοῦ *κάποτε*. Ἐκ τῆς ἰδέας τοῦ Ἀπολύτου ἐκπηγάζει ἡ ἔννοια τοῦ χρονικοῦ ἀπείρου, ἣτις, ὡς ἐκ τῆς προελεύσεως αὐτῆς, διατηρεῖ χαρακτηριστὰ ἐννοίας ὑπερβατικῆς, εἶναι δὲ συνεπῶς ἔννοια ἀφ' ἑαυτῆς εἰς τὴν διάνοιαν ἐπιβαλλομένη, ἄνευ ἐνδιαμέσου ὅρου. Ἡ ἰδέα τῆς αἰωνιότητος λ.χ. ἀποτελεῖ χαρακτηριστὰ τῆς ἰδέας τοῦ Ἀπολύτου, δὲν δύναται λοιπὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς κατηγορία, δι' ἧς ἡ διάνοια νὰ ἀνάγηται εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῶν ἀντικειμένων αὐτῆς. Χαρακτηρὸς τῆς ἐδέας τοῦ Ἀπολύτου, ἡ ἰδέα τῆς αἰωνιότητος συλλαμβάνεται ὡς ἐκείνη, οἷον δι' ἐνοράσεως, ἀκριβῶς, διότι, ἐὰν αὐτὰ συνελαμβάνοντο οὐχὶ ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ γενετικῶς, θὰ ἔπαινον οὔσαι ὑπερβατικάι, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἀντέκειτο πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτῶν. Ἀντιθέτως, αἱ νοητικαὶ κατηγορίαι, τὰς ὁποίας, ἐν τῇ τάξει τῶν « ἀπολύτων » (μὲ τὴν σημασίαν τῶν μὴ ἔχουσιν ὅρον ἀναφορᾶς) κατηγοριῶν, δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν *ὀριστικάς*, εἶναι κατηγορίαι λαμβάνουσαι ὑπόστασιν γενετικῶς, ἀπὸ τῆς κατηγορίας τοῦ *κάποτε*, δι' ἐπεκτάσεως αὐτῆς, κατὰ τὰς δύο αὐτῆς συμπληρωματικὰς διαστάσεις, τὴν θετικὴν δηλονότι καὶ τὴν ἀρνητικὴν. Οὕτω, διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς θετικῆς τῆς κατηγορίας τοῦ *κάποτε* διαστάσεως, γεννᾶται ἡ κατηγορία τοῦ *ἀείποτε*, ἣτις, ὡς εἶδομεν, εἶναι « ἀπόλυτος » οὐχὶ κατὰ τὴν ὑπόστασιν αὐτῆς, ἀλλὰ

κατά τина μεθοδολογικὸν διαχωρισμόν. Ἡ ἐπέκτασις αὐτῆς δὲν χωρεῖ μέχρι τοῦ ἀπείρου, ὅπερ εἶναι χαρακτήρ τοῦ Ἀπολύτου ὡς ὑπερβατικῆς ἐννοίας θεωρουμένου, ἀλλὰ μέχρι τοῦ ἀπεριορίστου, διαφέροντος τοῦ ἀπείρου κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐκεῖνο μέν, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, δὲν ἐπιδέχεται πέρας, τοῦτο τοῦτο δ' ἀπλῶς, ὡς ἐκ τοῦ τρόπου γενέσεως αὐτοῦ, δὲν ἐπιδέχεται τὴν ἀκριβῆ μέτρησιν τῶν περιγραμμάτων αὐτοῦ, τείνει δὲ πρὸς τὸ ἄπειρον θεωρούμενον γνωσιολογικῶς ὡς ὅριον αὐτοῦ. Αἱ ἄνωτέρω διευκρινίσεις ἦσαν ἀπαραίτητοι, ἵνα διασαφηθοῦν ὁρισμέναι ἀπόψεις τῶν λεκτικῶν ὅρων, τοὺς ὁποίους ἐνταῦθα εἵμεθα ἠναγκασμένοι νὰ χειρισθῶμεν. Κατὰ ταῦτα λοιπόν, τὸ « ἀπόλυτον » τῶν κατηγοριῶν τοῦ *ἀείποτε* καὶ τοῦ *οὐδέποτε* εἶναι μεθοδολογικόν, « διχοτομικόν », οὐχὶ δὲ οὐσιῶδες αὐτῶν γνῶρισμα, ὡς προκειμένου περὶ τῆς ἰδέας τῆς αἰωνιότητος (ἡ ὁποία δὲν εἶναι κατηγορία καθ' ἑαυτήν, ὡς ἀφ' ἑαυτῆς εἰς τὴν διάνοιαν ἐπιβαλλομένη κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ Ἀπολύτου, τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ, ὡς εἵπομεν, μίαν τῶν ὕψων).

Ἡ πρὸς ἀπάσας τὰς χρονικὰς κατευθύνσεις ἐπέκτασις τοῦ *κάποτε* δημιουργεῖ, κατὰ τ' ἄνωτέρω, γενετικῶς, τὰς κατηγορίας τοῦ *ἀείποτε* καὶ τοῦ *οὐδέποτε*. Ἡ μὲν πρώτη ἐξ αὐτῶν δημιουργεῖται ἰδίᾳ διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς θετικῆς ὕψους ἐκείνης. Εἶδομεν ὅτι, ἀναφερόμενοι εἰς χρονικόν τι, κατ' ἀνάγκην ἀναφερόμεθα εἰς χρονικὴν πραγματικότητα, τὴν ὁποίαν διανοοῦμεθα καὶ ἐκφράζομεν, ἀδιάφορον ἂν τοῦτο συμβαίνει ἔστω καὶ ὑποθετικῶς, εἰς ἣν περίπτωσιν πρόκειται περὶ μελλοντικῆς κυρίως, ἀλλὰ καὶ παρφημένης, ἐνίοτε, πραγματικότητος, τῆς ὁποίας νὰ μὴ ἔχομεν ἄμεσον γνῶσιν. Λέγοντες τὴν καταφάσκομεν περὶ αὐτοῦ, κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καταφάσκομεν, ὅταν θεωρῶμεν τὸ τί αὐτὸ ὡς ἀπεριορίστως ἐπαναλαμβανόμενον, ἥτοι τὴν διάρκειαν αὐτοῦ ὡς ἀπεριορίστως ἐπαναλαμβανομένην, εἰς τρόπον, ὥστε νὰ προκύπτῃ, καθ' ὅριον, διάρκεια συνεχῆς. Οὕτω, τὸ δυνατόν τοῦ κερματισμοῦ τοιαύτης συνεχοῦς καὶ ἀπεριορίστου διαρκείας εἰς τὰς ἀποτελούσας αὐτὴν στοιχειώδεις μονάδας, ἀναγομένας εἰς τὸ ἀρχικὸν διαρκειακὸν κύτταρον, ἐξ οὗ δι' ἐπαναληπτικῆς ἐπεκτατικῆς διαδικασίας προήλθεν αὕτη, καταλύεται ἢ, ἀκριβέστερον, τείνει νὰ καταλυθῇ.

Κατ' ἀνάλογον γενετικὴν διαδικασίαν διαμορφοῦται, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν κατηγορίαν τοῦ *ἀείποτε*, καὶ ἡ κατηγορία τοῦ *οὐδέποτε*, νῦν ὅμως δι' ἐπεκτάσεως οὐχὶ τῆς θετικῆς ὕψους τοῦ καταφατικῶς στοιχείου τῆς κατηγορίας τοῦ *κάποτε*, ἀλλὰ τῆς ἀρνητικῆς φάσεως τοῦ ἀποφατικῶς στοιχείου ἐκείνης. Καὶ πάλιν θὰ χρειασθῇ ἐνταῦθα, ν' ἀναφερθῶμεν εἰς ὅσα προηγουμένως περὶ τῆς κατηγορίας τοῦ *κάποτε* διετυπώθησαν. Ἐνῶ δηλαδή, ὡς διεπιστώθη, λέγοντες τί, μετὰ χρονικῆς σημασίας, βεβαίουν ἔστω καὶ ὑποθετικῶς ὑπαρξιν αὐτοῦ πραγματικῆν, ἐν τούτοις, ἀρνούμενοι νὰ τοποθετήσωμεν αὐτὸ ἐπὶ οἰουδήποτε σημείου τῆς χρονικῆς τυπικῆς κλίμακος, ὡς ἀκριβῶς συμβαίνει προκειμένου περὶ τῶν διὰ τῆς κατηγορίας τοῦ *κάποτε* διατυπουμένων γεγο-

νότων, ἀρνούμεθα παντάπασι καὶ τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν, διότι πᾶν ἐν χρόνῳ θεωρούμενον γεγονός στερούμενον τῆς χρονικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως στερεῖται καὶ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Ἐνῷ δηλαδή, ἀπὸ μιᾶς πλευρᾶς, βεβαιούμεν περὶ τινος, ἀπὸ τῆς ἄλλης, ἀφαιρούμεν ἀπ' αὐτοῦ τὸ *τι* καθιστώντες αὐτὸ οὐδέν. Διὰ τῆς ἐπεκτάσεως λοιπὸν τῆς ἀρνητικῆς ὄψεως τῆς κατηγορίας τοῦ *κάποτε*, ἐπιτυγχάνομεν ἀρνητικὴν τινα χρονικὴν συνέχειαν, ὡς ἀπεριόριστον, οὐχὶ δὲ ἄπειρον, λαμβανομένην, θεωρουμένην δέ, καθ' ὅριον πάλιν, ὡς ἀποτελεσμα τῆς ἀπεριορίστου παρατάξεως ὁμοειδῶν στοιχειωδῶν διαρκειακῶν μονάδων.

Προέχει ἐνταῦθα καὶ πάλιν, πρὶν ἢ χωρήσωμεν περαιτέρω, νὰ προβῶμεν εἰς νέαν τιὰ διευκρίνισιν, ἐν σχέσει πρὸς τὰς δύο συζυγεῖς ἐκφράσεις, « μεθ' ὅρου ἀναφορᾶς » καὶ « ἄνευ ὅρου ἀναφορᾶς », ἀποδιδόμενας εἰς συγκεκριμένες χρονικὰς κατηγορίας, καὶ τῶν ὁποίων τὴν σημασίαν ἐξεφράσαμεν ἐπίσης καὶ διὰ τῶν ἐπιθέτων *σχετικαί* καὶ « ἀπόλυτοι ». Ἐξετάζοντες τὰς ἀπολύτους χρονικὰς κατηγορίας εἶδομεν ὅτι αὗται ἀναφέρονται εἴτε εἰς *τι* χρονικὸν ἀόριστον, ὡς ἡ τοῦ *κάποτε* εἴτε πάλιν εἰς *τι* χρονικὸν ἀπεριόριστον, ὡς ἡ τοῦ *ἀείποτε* καὶ τοῦ *οὐδέποτε*, ὅτι δηλαδή, ἐν τῇ πραγματικότητι, εἰς οὐδὲν ἀναφέρονται, ἐφ' ὅσον τὸ μὲν *κάποτε* δὲν προσδιορίζεται χρονικῶς, τὸ δ' ἀείποτε καὶ τὸ οὐδέποτε ἀναφέρονται εἰς χρονικὴν ζώνην ἀπεριόριστον, ἥτοι τοσοῦτον ἐκτεταμένην, ὥστε νὰ στερῇται πάσης συγκεκριμένης ἁξίας. Ὁ χρονικὸς ὅρος ἀναφορᾶς καθίσταται οὕτω ἀόριστον ἢ ἀπεριόριστόν *τι*, μὲ ἄλλους λόγους δὲν ὑφίσταται πλέον, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὑπῆρξέ ποτε, ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου δὲ τούτου αἱ ἄνευ ὅρου ἀναφορᾶς χρονικαὶ κατηγορίαι λαμβάνονται ἀπολύτως. Ἀντιθέτως, αἱ *σχετικαί* χρονικαὶ κατηγορίαι, περὶ ὧν θὰ κάμωμεν λόγον ἐν τοῖς ἑξῆς, παρουσιάζουν τὴν ἀκόλουθον διαφορὰν ἐν σχέσει πρὸς τὰς προηγούμενας, ὅτι ἀναφέρονται δηλαδὴ εἰς *τι* χρονικὸν συγκεκριμένον, πεπερασμένον ἐν τῇ χρονικῇ ἀναπτύξει, καὶ τὸ ὅποιον χρησιμεύει ὡς ὅρος συγκρίσεως. Διότι, ὡς τὸ εἴπωμεν ἀπὸ τοῦδε, αἱ κατηγορίαι αὗται προϋποθέτουν τοῦλάχιστον καί, διὰ τὴν κατὰ τὸν μέγιστον βαθμὸν *εὐκρινείας*, μορφικὴν αὐτῶν ἐμφάνισιν, δύο πρὸς ἀλλήλους συγκρινόμενους ὅρους, ἐξ ὧν ὁ εἷς, ὁ ὅρος ἀναφορᾶς, ἀποτελεῖ σταθερῶς στοιχεῖόν *τι* ἐν τῷ χρόνῳ ἐπισημανθέν, ὁ δ' ἕτερος, στοιχεῖον, τοῦ ὁποίου ἢ ἐν χρόνῳ κατὰτάξις ἐπιχειρεῖται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρώτου, ἥδη σταθερὰν καὶ ἀμετάβλητον κατέχοντος θέσιν ἐν τῷ χρονικῷ ἀναπτύγματι. Ἡ τοιαύτη « συγκριτικὴ » διάστασις ἀπουσιάζει, ὡς εἰκόσ, ἐκ τῶν ὡς ἄνευ ὅρου ἀναφορᾶς χαρακτηριζομένων κατηγοριῶν, τῶν ὁποίων τὰ ἀντικείμενα ἔχουν διάρκειαν συμφυρομένην πρὸς τὸ ἀόριστον ἢ τὸ ἀπεριόριστον, ὁπότε τὸ ἀπαράιτητον τῆς ὑπάρξεως παντὸς ὅρου ἀναφορᾶς καταλύεται.

Ἐν τῇ τοιαύτῃ προοπτικῇ δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐν γένει εἰς δύο ἀνάγονται αἱ *σχετικαί* χρονικαὶ κατηγορίαι ἥτοι εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς ὁμο-

χρονίας και εις την τῆς *έτεροχρονίας*¹. Ἡ μὲν ὁμοχρονία εἶναι καθολικὴ σχηματικὴ ἀναγωγή γεγονότος τινὸς ἐν χρόνῳ ἐκτεινομένου εἰς τὴν χρονικὴν ζώνην ἑτέρου γεγονότος προηγουμένως ἐπισημανθέντος. Λέγομεν δ' ὅτι ἡ τοιοῦτῃ ἀναγωγή εἶναι σχηματικὴ ἀκριβῶς διότι, κατ' αὐτήν, τὰ δύο ἐν λόγῳ στοιχεῖα λαμβάνονται ὡς καθ' ὅλα συμπίπτοντα ἐν τῇ διαρκείᾳ αὐτῶν. Ἐν τῇ πραγματικότητι τοῦτο βεβαίως σπανίως συμβαίνει, διότι, ἐκ τῶν « δύο » τούτων στοιχείων, τοῦ ἑνὸς ἡ χρονικὴ ζώνη ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς τοῦ ἑτέρου εἴτε πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ παρόντος εἴτε πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ μέλλοντος εἴτε πρὸς ἀμφοτέρου τὰς κατευθύνσεις ταύτας. Ἐκτὸς τούτου, εἶναι αὐτονόητον, ὅτι, ἐὰν « δύο » εἶναι ὁ γνωσιολογικὸς βαθμὸς εὐκρινείας τῶν ἐν σχέσει πρὸς ἀλλήλας λαμβανομένων χρονικῶν ζωνῶν, τοῦτο δὲν συμβαίνει πράγματι πάντοτε, διότι ὑπάρχουν συνηθέστερον συναρτησιακὰ συμπλέγματα ἀπαρτιζόμενα ἐκ πλειόνων στοιχείων ὁμοχρόνων ἤτοι μᾶλλον ἢ ἥττον περικλειομένων ὑπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς χρονικῆς ζώνης, εἰς ἣν καὶ ἀνάγονται. Ἐν γένει ὅμως, πάλιν δὲ καθ' ὅριον ἰδανικόν, ἡ κατηγορία τῆς ὁμοχρονίας « βιάζει » πῶς τὰ κατὰ τινὰ πραγματικότητα ὁμοχρόνως, ἥτοι μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμοχρόνως, ἔχοντα, ὅπως θεωρηθῶν ὡς ὑπ' αὐτὴν ὑπαγόμενα. Ὁ κατηγορικὸς δηλαδὴ βαθμὸς τῶν ὁμοχρόνως ἐχόντων ἀποτελεῖ ἀφηρημένον ὅριον τελειότητος καὶ εὐκρινείας τῶν χρονικῶν συναρτησιακῶν παραγόντων ἀπαραίτητον, ἵνα ἡ νόησις συλλάβῃ τὰ εἰς αὐτὴν δεδομένα ὡς ἐμφανίζοντα πραγματικὴν ἐνότητα, πρὶν ἢ χωρήσῃ εἰς τὴν περαιτέρω αὐτῶν ἐπισκόπησιν. Τὰ αὐτὰ περίπου διαπιστοῦμεν καὶ προκειμένου περὶ τῆς κατηγορίας τῆς *έτεροχρονίας*, ἀντιτιθεμένην ἐξ ὁρισμοῦ πρὸς τὴν προηγουμένην. Τὰ ἑτεροχρόνως πρὸς ἀλλήλα ἔχοντα στοιχεῖα μιᾶς ἐξ ὁρισμοῦ διττῆς τοῦλάχιστον χρονικῆς πραγματικότητος, πάλιν ὡς χρονικῆς συναρτήσεως λαμβανομένης, δυνατόν ἴσως νὰ τείνουν, ὅπως προσεγγίσουν πρὸς ἀλλήλα ἐν χρόνῳ, πλὴν τοῦτο ἀποκλείεται ἐκ τῶν πραγμάτων, καθ' ὅσον, ὡς ἐκ τῆς ὕφης αὐτῶν, ἀνῆκουν χρονικῶς εἰς (ἐπὶ μέρους) σύνολα διακεκριμένα καὶ διάφορα. Τὴν διαφορὰν ταύτην, ἀποτελοῦσαν καὶ τὸ πραγματικὸν θεμέλιον τῆς κατηγορίας τῆς ἑτεροχρονίας ἐπισημαίνει καὶ ὑπογραμμίζει ἡ νόησις συλλαμβάνουσα οἶονεὶ σχηματικῶς τὸ ἑτερόχρονον τῶν περὶ ὧν ἐκάστοτε ἐνδιαφέρεται στοιχείων, πρὶν ἢ προβῇ εἰς περαιτέρω διερεύνησιν αὐτῶν. Ἐνταῦθα βεβαίως δὲν πρόκειται νὰ ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς ἡ περίπτωσις τῆς ὑπαγωγῆς γεγονότων διαφόρων ἐν χρόνῳ εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς ὁμοχρονίας, λόγῳ τῆς μερικῆς αὐτῶν χρονικῆς συμπτώσεως πρὸς χρονικὴν ζώνην περιλαμβάνουσαν ἀμφοτέρω, ἀπλούστατα, διότι ἡ « διαλεκτικὴ » αὕτη μετάβασις ἀπὸ μιᾶς κατηγορίας εἰς ἑτέραν εἶναι ἀπλοϊκὴ, καὶ κατ' ἀρχὴν τεχνητὴ, βεβαιασμένη, ἅτε τῶν ἑτεροχρό-

1. Τούτων δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἀναγωγή εἰς τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἑτερότητος, ἀντιστοίχως, καθ' ὅσον εἶναι ποιοτικῶς ἰδιότυποι.

νων πρὸς ἄλληλα στοιχείων παραμενόντων τοιούτων καὶ πέραν τῆς ὑπαγωγῆς αὐτῶν ὑπ' ἄλλο στοιχεῖον μερικῶς ὁμόχρονον πρὸς ἑκάτερον. Ἡ τοιαύτη λοιπὸν ἀναγωγή τοῦ ἑτεροχρόνου εἰς τὸ ὁμόχρονον οὐδεμίαν ἔχει φιλοσοφικὴν σημασίαν πραγματικὴν, ἂν μὴ μεθοδικήν, θέλομεν δὲ ἴδῃ περαιτέρω τίνι τρόπῳ τοῦτο κατορθοῦται μέσῳ ἰδιαιτέρας μορφῆς νοητικῆς δραστηριότητος.

Προέχει πρῶτον ἐνταῦθα νὰ διαπιστώσωμεν ὅτι ἀναφερόμενοι εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς ἑτεροχρονίας ἀναφερόμεθα πλέον συγκεκριμένως εἰς μίαν τῶν ἐξῆς δύο ὑπο-κατηγοριῶν : τὴν τῆς *προτερότητος* καὶ τὴν τῆς *ὕστερότητος*, ἀναλόγως τοῦ στοιχείου ἐκείνου τῆς ἑτεροχρόνου συναρτήσεως, τὸ ὁποῖον λαμβάνομεν ὡς ὄρον ἀναφορᾶς, καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὁποῖον τοποθετοῦμεν πάντα τὰ ἄλλα, ὡς *πρὸ* αὐτοῦ ἢ *μετ'* αὐτοῦ γενόμενα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἶναι ἀπὸ τοῦδε δυνατὴ ἡ ἐποπτικὴ διάθρῳσις διαγράμματος παριστῶντας τὰς βασικὰς χρονικὰς κατηγορίας :

Χρονικαὶ κατηγορίαι				
Καθολικὴ	« Ἀπόλυτοι »		Σχετικαὶ	
	ἀόριστοι	ὀριστικαὶ	κατηγορία τῆς ὁμοχρονίας	κατηγορία τῆς ἑτεροχρονίας
κατηγορία τῆς χρονικότητος	κατηγορία τοῦ <i>κάποτε</i>	κατηγορία τοῦ <i>ἀείποτε</i> κατηγορία τοῦ <i>οὐδέποτε</i>		κατηγορία τῆς <i>προτερότητος</i> κατηγορία τῆς <i>ὕστερότητος</i>

Ἡ διὰ τὴν νόησιν σημασία τῶν κατηγοριῶν τῆς ὁμοχρονίας καὶ τῆς ἑτεροχρονίας εἶναι κεφαλαιώδης, διότι εἰς αὐτὰς κυρίως ἀναφέρονται τὰ πλεῖστα ἐν χρόνῳ συντελούμενα, δι' ὧν, ἂν μὴ ἀμεσώτερον, τοῦλάχιστον σαφέστερον ἔχομεν ἐπίγνωσιν τοῦ καθόλου χρονικοῦ. Εἶναι αἱ εὐχερέστερον, θετικώτερον καὶ ἀκριβέστερον ἐπιτρέπουσαι τὴν χρονικὴν τοποθέτησιν κατηγορίαι, χάρις εἰς τина ὄρον ἀναφορᾶς τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων τῶν διαφόρων συναρτησιακῶν χρονικῶν συμπλεγμάτων. Πᾶν ἐπὶ μέρους στοιχεῖον τῶν συμπλεγμάτων τούτων δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς ὄρος ἀναφορᾶς, ἐν σχέσει δὲ πρὸς αὐτὸν τοποθετεῖται ἐκάστοτε ἕκαστον τῶν ἄλλων συναρτησιακῶν στοιχείων. Ἡ τοιαύτη διαδικασία δύναται νὰ λάβῃ νοητικὴν μορφήν ἀναλύσεως ἢ συνθέσεως. Ἡ πρώτη τῆς νοήσεως ἐπαφὴ πρὸς τὰ ἐν χρόνῳ συντελούμενα εἶναι καθαρῶς ἐποπτικὴ, ἐπιτελεῖται δὲ μέσῳ τῆς κατηγορίας τῆς ὁμοχρονίας, καθ' ἣν χρονικὴ τις ζώνη, ὅπου περιλαμβάνονται τὰ μεθ' ὧν ἡ νόησις εὐρίσκεται εἰς ἐπαφὴν γεγονότα, ἀποκόπτεται ἐκ τῆς χρονικῆς συνεχείας καὶ ἀπομονοῦται, λαμβανομένη καθ' ἑαυτὴν ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ περιποκῇ. Τοῦτο ὁμῶς

ἀποτελεῖ ἀνεπαρκῆ καθορισμὸν τῶν ἐπὶ μέρους χρονικῶν στοιχείων, ἡ δὲ νόησις προβαίνει εὐθύς εἰς ἀνάλυσιν τοῦ ἐκάστοτε κατὰ πρῶτον ἀκατεργάστου εἰς αὐτὴν παρεχομένου συμπλέγματος, διαχωρίζουσα τὰ πράγματι ὁμοχρόνως ἀπὸ τῶν πράγματι ἑτεροχρόνως ἐχόντων χρονικῶν στοιχείων. Τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν τῶν σημαντικωτέρων νοητικῶν διεργασιῶν, συντελεῖ δ' εἰς τὴν ἐπακριβῆ ἐπίγνωσιν τῆς χρονικῆς πραγματικότητος, ὥς καὶ εἰς τὴν πληρεστέραν καὶ ἐντελεστέραν κατάληψιν τῆς χρονικῆς σημασίας ἐκάστου χρονικοῦ στοιχείου. Ἡ ἀναλυτικὴ ὁμῶς αὕτη φάσις τῆς τοιαύτης ἐπὶ χρονικῶν κατηγοριῶν θεμελιουμένης νοητικῆς διεργασίας ἀκολουθεῖται ὑπὸ φάσεως συνθετικῆς, καθ' ἣν τὰ ἀποδεδειγμένως ὁμόχρονα, ἀφ' ἑνός, καὶ ἑτερόχρονα, ἀφ' ἑτέρου, στοιχεῖα, ἐν ἐπιγνώσει τῆς χρονικῆς αὐτῶν ὑποστάσεως, ἀνακατατάσσονται καὶ ἀξιολογοῦνται ὑπὸ τῆς νοήσεως οὐχὶ πλέον βάσει τῆς φαινομενικῆς ἐκάστου αὐτῶν θέσεως ἐν τῷ ὑπ' αὐτῶν ἀποτελουμένῳ χρονικῷ συνόλῳ, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὀρθολογικῆς αὐτῶν ἐκτιμήσεως, ἥτις χάρις εἰς τὴν προηγηθεῖσαν ἀνάλυσιν, συνέλαβε τὴν πραγματικὴν ἐκάστου, ἐν τῷ ὑπὸ ἐξέτασιν χρονικῷ συμπλέγματι, λειτουργίαν.

Ὡς ἐκ τῆς ἀνωτέρω ὑπογραμμιζομένης σημασίας αὐτῶν, αἱ δύο μορφαὶ τῆς κατηγορίας τῆς ἑτεροχρονίας παρουσιάζονται ὡς μεταβατικαὶ ἀπὸ τοῦ συστήματος τῶν χρονικῶν κατηγοριῶν, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ἀνήκουν, ἐπὶ τὸ σύστημα τῶν « καιρικῶν » τοιούτων. Αὗται ἐμφανίζονται ὡς λαμβάνουσαι ὑπ' ὅψιν τὴν προτερότητα καὶ τὴν ὑστερότητα, οἷαι χρονικῶς ἀποτελοῦν τὰς δύο κυριωτάτας τῶν μεθ' ὅρου ἀναφορᾶς σχετικῶν χρονοθετικῶν κατηγοριῶν, ἀλλὰ καὶ ἀνάγουσαι ἐν ταυτῷ τὸ εἰς ὃ αὗται ὑπάγονται ἑτερόχρονον εἰς τὸ ὁμόχρονον, οὐχὶ πλέον διαλεκτικῶς ἢ μεθοδικῶς, ἀλλὰ προθετικῶς, διὰ τινος καιροθετικῆς ἐκτιμήσεως. Τὰς ἐννοίας τῆς προθετικότητος ἐν τῇ καιρικῇ χρονοθεσίᾳ καὶ τῆς καιροθετικῆς τῆς νοήσεως δραστηριότητος θέλομεν ἐξετάσει ἀμέσως κατωτέρω. Ὁμιλοῦντες περὶ χρονικῆς προθετικότητος ἀναφερόμεθα κυριωτάτα εἰς τὴν *συμμετοχὴν* τῆς συνειδήσεως εἰς τὴν χρονικὴν πραγματικότητα. Ἀναφερόμεθα ἐπίσης εἰς τὴν ἀνάπλασιν τῶν ἐν χρόνῳ ὀριζομένων συμφώνως πρὸς τι νοητικὸν σχέδιον, καθ' ὃ τὸ προτερόχρονον καὶ τὸ ὑστερόχρονον ὑφίσταται ἐσωτερικὴν τινα διαστολὴν συνθλίβοντα οὕτω τὸ μεταξὺ αὐτῶν χρονικὸν διάστημα, εἰς τρόπον ὥστε, ὡς ἐλέγομεν ἀνωτέρω ὁμιλοῦντες περὶ μικρῶν διαρκειῶν ἐνοτήτων, τοῦτο νὰ καθίσταται *ἐλάχιστόν* τι, εὐκόλως ἐφεξῆς δυνάμενον νὰ καθορισθῇ. Ἡ προθετικότης τῆς χρονικῆς συνειδήσεως τείνει νὰ καταστήσῃ ταύτην συνείδησιν καιρικὴν, ἐφ' ὅσον τοῦ λοιποῦ ἀναγνωρίζεται εἰς αὐτὴν ἀντικείμενον συγκεκριμένον ἐν χρόνῳ ἥτοι τὸ ἐλάχιστον ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήχθη συνθλιβόμενον τὸ μεταξὺ προτερότητος καὶ ὑστερότητος διάστημα. Ἀκριβῶς δὲ τὸ *ὁμόχρονον*, εἰς τὸ ὁποῖον καταλήγει ἡ τοιαύτη νοητικὴ διεργασία, ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐκάστοτε νοητικῆς καιρικῆς προθετικότητος. Ἡ τοιαύτη ἀναγωγὴ τοῦ ἑτε-

ροχρόνου εις τὸ ὁμόχρονον, δι' ἐσωτερικῆς ἀναπτύξεως τῶν πλαisiῶν τοῦ προτεροχρόνου καὶ τοῦ ὑστεροχρόνου εἶναι πρωταρχικῆς σημασίας διὰ τὴν νοητικὴν δραστηριότητα, καθ' ἣν τὰ χρονικά συμπλέγματα ἀναδιαμορφοῦνται καθιστάμενα καιρικά τοιαῦτα, προσαρμολύμενα δηλαδὴ πρὸς τὰς νοητικὰς διαθέσεις ἥτοι ἀκριβέστερον πρὸς αὐτὰς ἀντιστοιχοῦντα. Ἡ κατηγορία τῆς προτερότητος καθίσταται οὕτω κατηγορία τοῦ οὕτω, ἡ δὲ τῆς ὑστερότητος, κατηγορία τοῦ οὐκέτι. Αἱ δύο αὗται κατηγορίαι εἶναι ἐν ταυτῷ αἱ βασικώτεραι καὶ αἱ μόναι αὐτοτελεῖς τοῦ συστήματος τῶν καιρικῶν τοιούτων, ἀποτελοῦσαι ἅψ' ἑαυτῶν συστηματικὴν συμπληρωματικὴν δυάδα καιρικῆς κατηγορικότητος, πωχὴν μὲν εἰς ἀριθμὸν κατηγοριῶν, πλουσίαν ὅμως εἰς διαστάσεις καὶ προοπτικάς, ὥς καί, ἀπλῶς, εἰς δυνατότητας. Διὰ τῆς αὐστηρᾶς αὐτῶν συναρτήσεως, ἥτοι διὰ τῆς οὐχὶ πλέον ἀνεπαισθήτου, ἀλλὰ (λόγῳ τοῦ μεσολαβοῦντος χρονικοῦ ἐλαχίστου) «αἰσθητῆς», ἥτοι «καιρίας», μεταβολῆς ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην προσδιορίζεται καὶ συγκεκριμενοποιεῖται ἡ ἰδέα τῆς καιρικότητος, ὥς καὶ ἡ κατηγορία τοῦ ἐγκαίρου, οὐσιαστικοποίησις τῆς ἀπὸ τοῦ ἑτεροχρόνου ἐπὶ τὸ ὁμόχρονον ἀναγωγῆς.

Ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς καιροθετικῆς τῆς νοήσεως δραστηριότητος, δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι αὕτη ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ἐπισήμανσιν τοῦ «καιροῦ» ἥτοι τῆς εὐκαιρίας, ἣτις συνεπάγεται ὀρθὸν καὶ ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τοῦ χρονικοῦ ἐκείνου ἐλαχίστου, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζεται ὡς τι χρονικὸν *optimum*, ἢ, ἄλλως, ὥς τὸ πλέον ἐνδεικνυόμενον διὰ τινὰ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ γίνεσθαι ἐπέμβασιν τοῦ ὑποκειμενικοῦ παράγοντος χρονικὸν στίγμα, χάριν ἐπιτεύξεως τῆς μεγίστης ἐκάστοτε ἀποτελεσματικότητος. Πράγματι, εὐθύς ὥς καταλίπωμεν τὰς χρονικὰς κατηγορίας διὰ νὰ μεταβῶμεν ἐπὶ τὰς καιρικὰς τοιαύτας, καταλείπομεν καὶ τὴν περιοχὴν τῆς νοητικῆς ἀδιαφορίας διὰ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν τῆς καιροθετικῆς προθετικότητος. Ὁ καιρὸς συνεπάγεται καὶ προϋποθέτει προθετικότητα μὴ ἔχουσαν νόημα εἰμὴ ἐπὶ τοῦ καθαρῶς ἀνθρωπίνου ἐπιπέδου τῆς νοητικῆς, κατὰ τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα ἐξωτερικευμένης, δραστηριότητος. Ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου δηλαδὴ τῆς κοσμικῆς λ.χ. ἐπιστήμης εὐρισκόμεθα ἐνώπιον αἰτιότητος σχεδὸν ἀπολύτου διεπούσης τὴν διάρθρωσιν τοῦ κόσμου· ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου ὅμως τοῦ ἀνθρώπου (διὰ δὲ τοῦ ὅρου τούτου ἐννοοῦμεν τὴν ἀνθρωπίνην πνευματικότητα) ἔχομεν νὰ κάμωμεν πρὸς τινὰ αἰτιότητα ὀφειλομένην, ἀκριβῶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τὴν χαρακτηρίζουσαν τὴν ἀνθρωπίνην συνειδησιν, ἐλευθερίαν μεταφραζομένην διὰ τῆς δυνατότητος ἀναδιαμορφώσεως τῆς ἐξω-ἀνθρωπίνης αἰτιότητος. Ὡς ἐκ τούτου, ὁσάκις καταλείπομεν τὴν ἄλλην χρονικότητα, ἵνα μεταβῶμεν ἐπὶ τὴν καιρικότητα, μεταβαίνομεν ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς νοητικῆς θεωρήσεως ἐπὶ τὴν περιοχὴν τῆς νοητικῆς δράσεως. Ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους αἱ καιρικαὶ κατηγορίαι εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖναι, δι' ὧν τὸ γενικὸν πλαίσιον τῆς χρονικότητος ἐξανθρωπίζεται.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γενικῶν σκέψεων καθίσταται φανερόν ὅτι γεννῶνται ὁρισμένα ἐπὶ μέρους προβλήματα, τὰ ὁποῖα θέλομεν ἐξετάσει ἐν συνεχείᾳ.

Τὸ πρόβλημα τῆς διασαφήσεως καὶ ἐρμηνείας τῶν καιρικῶν κατηγοριῶν εἶναι ὅλως ἰδιάζον, δεδομένου ὅτι πρόκειται περὶ κατηγοριῶν ἰδιοτύπων σημαντικῶν. Ἐνῶ δηλαδή αὐταὶ ἔχουν σημασίαν προκειμένου περὶ περιπτώσεων συγκεκριμένων προτεροχρόνου ἢ ὑστεροχρόνου, ἐν τούτοις ἢ ἐν τῇ νόησει σχέσις αὐτῶν ἔχει νόημα οὐχὶ καθαρῶς ἀντικειμενικόν, ἀλλ', ἐν πολλοῖς, καὶ ὑποκειμενικόν, καθ' ὅσον ὁ ὅρος ἀναφορᾶς αὐτῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τινα νοητικὴν προθετικότητα. Ἐξ ἄλλου, ὁ τοιοῦτος ὅρος ἀναφορᾶς, κάποτε ἔχων ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν ὡς συγκεκριμένον τὴν ἐν χρόνῳ ὑφιστάμενον, ἐν τούτοις ἐμφανίζεται καὶ ὡς ἐλάχιστόν τι, μοναδικὸν καὶ ἀνεπανάληπτον ἐκάστοτε, χρονικὸν στίγμα. Ἡ μοναδικότης αὐτοῦ θεμελιούται ἐπὶ τῆς, ἐξ ὑποθέσεως, ἐλαχίστης αὐτοῦ διαρκείας, περὶ ἧς ὠμιλήσαμεν ἥδη. Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐκτεταμένης χρονικῆς περιόδου, δυναμένης κατὰ σύμβασιν ἢ κατὰ συγκατάβασιν ν' ἀναλυθῇ εἰς πλείονας ὁμοειδεῖς καὶ τῆς αὐτῆς ἀντικειμενικῆς καὶ ὑποκειμενικῆς ἐν ταύτῳ ἀξίας, στιγμᾶς, ἐκάστη τούτων ἤθελεν ἐκληφθῇ ὡς οὐχὶ μοναδικὴ καὶ ἀνεπανάληπτος, ἀλλ' ὡς πληθυνομένη καὶ ἐπαναλαμβανομένη. Ἐν τοιαύτῃ ὅμως περιπτώσει ἡ χρονικὴ διάρκεια τοῦ ἐκ τοιοῦτου πλήθους στιγμῶν ἀποτελουμένου ὅρου ἀναγραφῆς τῶν κατηγοριῶν τῆς προτερότητος καὶ τῆς ὑστερότητος (φυσικῶν δὲ τῷ λόγῳ, καὶ τῆς ὁμοχρονίας) ἤθελεν εἶναι ἂν μὴ ἀπεριόριστος, τοῦλάχιστον, ἐξ ὑποθέσεως, μακρά, εἰς τρόπον ὥστε ν' ἀποτελῇ ἐπενθετικὸν τμήμα τῆς χρονικῆς διαρκείας τοποθετούμενον μεταξὺ προτεροχρόνου καὶ ὑστεροχρόνου, δι' οὗ τὸ πρῶτον, μὲ ἀνεπαισθήτους μεταλλαγὰς καὶ ἀλλοιώσεις, νὰ καθίσταται τὸ ἕτερον. Ἀλλ', ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, αἱ στιγμαί, ἀπεριόριστοι, ὡς εἶδομεν, τὸν ἀριθμόν, εἰ καὶ χρονικῆς ἀξίας, κατὰ παραδοχὴν, ἴσης, δὲν θὰ διέφερον μὲν μεταξὺ τῶν, θὰ διέφερον ὅμως κατὰ τὴν ἀξίαν, τὴν ὁποίαν ἤθελε προσδίδει εἰς αὐτὰς τὸ κατ' αὐτὰς ἀπὸ προτεροχρόνου εἰς ὑστερόχρονον μεταβαλλόμενον ἐκάστοτε ἀντικειμενικὸν χρονικὸν στοιχεῖον.

Τὸ πρόβλημα ἀνάγεται ἐφεξῆς εἰς τὴν ἐξεύρεσιν, μεταξὺ τῶν πολυπληθῶν τούτων στιγμῶν, τῆς μοναδικῆς ἐκείνης στιγμῆς, καθ' ἣν τὸ προτερόχρονον, καθιστάμενον ὁλονὲν ὀλιγώτερον προτερόχρονον, παύει ὄν τοιοῦτο, ἀλλὰ καὶ δὲν ἔχει εἰσέτι ἀρχίσει νὰ εἶναι, ἔστω καὶ κατὰ μικρὸν βαθμόν, ὑστερόχρονον. Ὁ κίνδυνος βεβαίως σωφειτικῆς τινος πελαγοδρομίας εἶναι ἐνταῦθα καταφανής. Ἐν τούτοις, δύναται ν' ἀποφευχθῇ διὰ τῆς, κατὰ τὸ δυνατόν, ἐντελεσετέρας συλλήψεως τῆς ἀκριβοῦς ἐκείνης στιγμῆς, καθ' ἣν τὸ προτερόχρονον εἶναι εἰσέτι καταφανῶς τοιοῦτο, καὶ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν τὸ ὑστερόχρονον ἔχει ἥδη, καταφανῶς πάλιν καὶ ἀναντιρρῶς, ἀποκτήσει τὴν ὑστερότητα αὐτοῦ. Ἐκ τῶν δύο τούτων καταφανῶν ὁροσῆμων ἐκκινοῦντες κατόπιν, βαίνομεν ταυτοχρόνως πρὸς τὸ ὀλιγώτερον ὑστερόχρονον καὶ πρὸς τὸ

δλιγώτερον προτερόχρονον, διαστέλλοντες, συμμετρικῶς, τὰς ἐσωτερικὰς διαστάσεις τῆς προτερότητας καὶ τῆς ὑστερότητας, μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν προτερόχρονον καὶ ὑστερόχρονον συναντῶνται κατὰ τρόπον ἐπιτρέποντα τὴν ἀποπροτεροποίησιν καὶ τὴν ἀφυστεροποίησιν αὐτῆς, ἐφεξῆς θεωρουμένης ὡς μοναδικοῦ χρονικῶς κυρίου ὄρου ἀναφορᾶς. Ἀληθὲς βεβαίως τυγχάνει, ὅτι ἡ τοιαύτη καθαρότης περιπτώσεως ὅλως σχηματικῆς εἶναι ἐν γένει ἀνύπαρκτος ἐν τῇ ἐκάστοτε πραγματικότητι, καθ' ἣν τὰ δεδομένα ἐμφανίζονται ὑπὸ μορφήν συναρτησιακῶν συμπλεγμάτων. Ἔργον ὅμως ἀκριβῶς τῆς νοήσεως, ὡς εἶδομεν, εἶναι ν' ἀναλύῃ τὰς συναρτήσεις ταύτας εἰς συναρτήσεις μερικωτέρας, ἀποτελουμένας, κατὰ τὸ δυνατόν, ἐκ δύο μόνον δεδομένων, ἵνα ἀκριβέστερον καὶ ἐντελέστερον συλλάβῃ τὴν ἐκάστοτε ἐπὶ μέρους σημασίαν ἐκατέρου, ὅστερον δὲ ν' ἀνασυγκροτῇ συνθετικῶς τὰ συναρτησιακά ταῦτα χρονικά σύνολα κατὰ τὸν δι' αὐτὴν προσφορώτερον τρόπον. Ἡ τοιαύτη ὀρθολογικὴ διαδικασία συμπληροῦνται, ὡς εἰκός, ὑπὸ τινος ἐνορατικῆς τρόπου τινὰ συλλήψεως τοῦ καιροῦ, πλὴν ἡ νοητικὴ αὐτὴ διεργασία δὲν ἀποτελεῖ εἰμὴ συμπεπνυκνωμένην ὀρθολογικὴν ἐξέτασιν καί, ἐν συνεχείᾳ, ἐκτίμησιν τοῦ χρονικοῦ δεδομένου, πρὸς διάκρισιν, ἐν τῷ πλαισίῳ αὐτοῦ, τοῦ μοναδικοῦ ἐκάστοτε κυρίου στοιχείου. Κατὰ ταῦτα, ἡ ὀρθὴ καὶ εὐκρινὴς σύλληψις τοῦ χρονικοῦ καιρίου δὲν νοεῖται ἄνευ τῆς ἐκ τῶν προτέρων ἀναζητήσεως αὐτοῦ ὡς στιγμῆς μοναδικῆς καὶ ἐξ ὑποθέσεως ἀνεπαναλήπτου, καθ' ἣν τὸ προτερόχρονον καὶ τὸ ὑστερόχρονον παύουν ὄντα τοιαῦτα ὁμοῦ, δηλαδὴ ταυτοχρόνως. Εἶδομεν ὅμως, ὅτι, ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς «σχετικότητος» ὥρισμένων χρονικῶν κατηγοριῶν, ἑτέρα σχέσις πλὴν τῆς προτερότητας, τῆς ὑστερότητας καὶ τῆς ὁμοχρονίας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ, εἰς ἀνάλογον δὲ συμπέρασμα ἤδη κατέληγεν, εἰ καὶ ἐπὶ ἐπιπέδου ὅλως διαφόρου, τοῦ τῶν τονικῶν ὑψῶν, καὶ ὁ πλατωνικὸς *Φίληβος*, παρέχων οὕτω εἰς τὴν ἐκτιμητικὴν κατηγοριακὴν διάρθρωσιν τῆς διανοίας βάσιν φυσικοκρατικὴν. Προκειμένου περὶ χρόνου, ἡ τοιοῦτου εἶδους βάσις εἶναι δλιγώτερον καταφανής, παρέχεται ὅμως ἡμῖν ὑπὸ τῆς γενικῆς ιδέας τῆς διαρκείας. Ἡ ἀναζήτησις λοιπὸν χρονικοῦ στίγματος καταλύοντος τὴν τε προτερότητα καὶ τὴν ὑστερότητα ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἀναγωγὴν τοῦ ἑτεροχρόνου, ἐκ τῶν δύο τούτων ἰδιαιτέρων καὶ συμπληρωματικῶν ἀλλήλων κατηγοριῶν ἀπαρτιζομένου, εἰς τὸ ὁμόχρονον, τοῦ ὁποίου οἱ συναρτησιακοὶ ὅροι εἶναι, ἀφ' ἑνὸς μὲν «προθεσιακοί», ἀφ' ἑτέρου δέ, «στιγμιακοί». Τὸ καιρικὸν ὁμόχρονον ἀποτελεῖ ἐν χρόνῳ ἐπισήμανσιν καὶ ταύτισιν (identification) στιγμῆς ἀνταποκρινομένης πρὸς τὴν νοητικὴν προθετικότητα, στιγμῆς πέραν τῆς ὁποίας ἡ ἀνταπόκρισις αὐτὴ καθίσταται ἀδύνατος μὲν καθ' ἑαυτήν, ἀκατόρθωτος δὲ ὑπὸ τῆς νοητικῆς δραστηριότητος. Τὸ σύστημα τῶν καιρικῶν κατηγοριῶν ἐπιδέχεται κατ' ἀρχὴν εἰς αὐτὸ παρείσφρησιν ἑτέρας, οὐχὶ αὐτοτελοῦς, καιρικῆς κατηγορίας ὁμοχρονίας (τῆς τοῦ *ἐγκαίρου*), διότι ἀκριβῶς ἡ σημασία τῶν κατηγοριῶν τοῦ *οὕτω* καὶ τοῦ *οὕκετι*,

αἵτινες ἀπαρίτξουν αὐτό, ἔγκειται εἰς τὴν δι' ἀλληλοσυμπληρώσεως αὐτῶν ὑπόδειξιν τοῦ καιρικῶς ὁμοχρόνου ἤτοι τῆς χρονικῆς ταυτίσεως οὐχὶ πλέον μεταξὺ δύο χρονικῶν δεδομένων, ἀλλ' ἐνὸς ὠρισμένου χρονικοῦ δεδομένου (λαμβανομένου ὡς ἀπλοῦ ὅρου ἀναφορᾶς καὶ εἰς ἣν ἔτι περιπτώσιν ἀποτελεῖ συναρτησιακὸν σύμπλεγμα, ὡς ἐλάχιστόν τι ὅμως χρονικὸν θεωρούμενον) καὶ τῆς ἐν τῇ νοήσει προθεσιακῆς αὐτοῦ παραστάσεως.

Καιρικαὶ κατηγορίαι		
κατηγορία τῆς καιρικότητος	κατηγορία τοῦ οὐπω	κατηγορία τοῦ ἐγκαίρου
	κατηγορία τοῦ οὐκέτι	

Διὰ τῆς κατηγορίας τοῦ ἐγκαίρου οὐσιαστικοποιεῖται πᾶσα καιροθετικὴ νοητικὴ δραστηριότης.

Εἴδομεν ὅτι, χρονικῶς γενόμενον καὶ γενησόμενον, παρῳχημένον καὶ ἐπερχόμενον, συμφύρονται ἐν τινι μάλλον ἢ ἥττον ἐκτεταμένῃ ζώνῃ χρονικοῦ παρόντος, ἐν ᾗ ἕκαστον αὐτῶν προεκτείνεται. Τοῦτο ἐκφράζουν μὲν αἱ χρονικαὶ κατηγορίαι, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ αἱ καιρικαὶ τοιαῦται. Διὰ τῆς συμπληρωματικῆς ἐξαρτήσεως τούτων πᾶσα χρονικὴ ζώνη καθίσταται ἐλάχιστόν τι, δι' οὗ ἢ ἀπὸ τοῦ προτέρου εἰς τὸ ὕστερον μετάβασις παύει οὕσα ὁμαλή, καθισταμένη ἀπότομος, καὶ τὸ ὅποῖον εἶναι τὸ ἀντικειμενικὸν ἐν τοῖς πράγμασιν αἷτιον τῆς ἀποτόμου ταύτης ἀπὸ τῆς μιᾶς καταστάσεως εἰς τὴν ἑτέραν, μεταπτώσεως, οὗ ἄνευ τοιαύτης μετάβασις δὲν θὰ ὑπῆρχέ ποτε, ἀλλὰ παρῳχημένον καὶ ἐπερχόμενον, θὰ ἦσαν τοιαῦτα ἐσαεῖ, τὸ δὲ μέλλον δὲν θὰ ἀπετέλει ποτὲ παρελθὸν ἀλλ' αἱ δύο αὗται χρονικαὶ πραγματικότητες θὰ προεξετείνοντο ἀπεριορίστως πρὸς τὴν ἀντίθετον τῆς ἰδίας ἐκάστη κατεύθυνσιν, ἀποτελοῦσαι δύο παραλλήλους σειρὰς φαινομένων, ἰδίᾳ δ' ἐν σχέσει πρὸς τὴν νόησιν, βιωμάτων καὶ ἐπιθυμημάτων. Αἱ καιρικαὶ λοιπὸν κατηγορίαι κατὰ τοῦτο κατ' ἀρχὴν διαφέρουν τῶν καθαρῶς χρονικῶν τοιούτων, ὅτι ἐκφράζουν ἀφηρημένως προθετικότητά τινα τῆς νοήσεως μὴ νοουμένην ἄλλως ἢ ὡς ἀναζητήσιν συγκεκριμένης χρονικῆς διαρκείας ἐλαχίστης ἀνταποκρινομένης πρὸς τὴν ὡς ἄνω προθετικότητα, καὶ πέραν τῆς ὁποίας τὸ ὁμόχρονον αὐτῶν ἤτοι ἡ σύμπτωσις προθετικότητος καὶ πραγματικοῦ χρονικοῦ ἐλαχίστου, ἐξαφανίζεται, κατ' ἀρχὴν, διὰ παντός.

Ἡ ἀνωτέρω ὅμως ἐπιτευχθεῖσα διασάφησις καὶ ἐρμηνεία τῆς σημασίας τῶν καιρικῶν κατηγοριῶν συνεπάγεται τὴν ἐξέτασιν καὶ ἑτέρου προβλήματος, τοῦ ἀφορῶντος δηλονότι εἰς τὴν διαφορὰν τῆς χρονικῆς τοποθετήσεως ἀπὸ

της καιρικῆς τοιαύτης, καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, « πορισματικὸν » ἐν σχέσει πρὸς τὸ προηγούμενον, ἀμέσως πρὸς αὐτὸ συνδεδεμένον. Ἐξετάσωμεν πρῶτον τὸν ὅρον *χρονοθεσία*. Δι' αὐτοῦ δηλοῦμεν τὴν νοητικὴν διεργασίαν, δι' ἧς διατυπώμεν χρονικὴν σχέσιν μεταξύ δύο γεγονότων, ἐξ ὧν τὸ μὲν λαμβάνεται ὡς ὅρος ἀναφορᾶς ἥτοι ὡς χρονικὸν πλαίσιον, τὸ δ' ἕτερον, ὡς χρονικῶς « θετέον » ἥτοι ὡς ἐπιδεχόμενον χρονικὴν, ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τοῦ πρώτου, κατὰτάξιν. Παρατηροῦμεν α) ὅτι ἡ τοιοῦτου εἵδους χρονοθετικὴ σχέσις ἐπιδέχεται ἀναστροφὴν· ἄλλοις λόγοις, τὸ χρονοθετούμενον εἶναι δυνατόν νὰ καταστή ὅρος ἀναφορᾶς καὶ τἀνάπαλιν, συμπληρωματικῶς, ὁπότε τὸ προτερόχρονον ἐνδὸς τῶν ὅρων ἐν σχέσει πρὸς ἕτερον τοιοῦτον καθίσταται ὑστερόχρονον, ἐὰν τὸν τελευταῖον τοῦτον λάβωμεν οὐχὶ πλεόν ὡς ὅρον ἀναφορᾶς, ἀλλ' ὡς χρονοθετούμενον γεγονός, β) ὅτι δὲν πρόκειται πάντοτε ἀπλῶς περὶ σχέσεως δυαδικῆς, ἀλλὰ, τὸ συνηθέστερον, περὶ συναρτησιακοῦ συμπλέγματος σχέσεων μεταξύ ὅρων, τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὴ ἡ μερική καὶ ὅλως σχηματικὴ ἀπομόνωσις, χάριν πληρεστέρας κατανόησεως τῆς χρονοθετικῆς αὐτῶν τοποθετήσεως. Κατὰ ταῦτα, ἡ χρονοθεσία ἀποτελεῖ θετικὴν νοητικὴν διεργασίαν, δι' ἧς ἀπλῶς ἐπισημαίνονται καὶ διαπιστοῦνται αἱ μεταξύ τῶν ἐν χρόνῳ συντελουμένων σχέσεις, εἶναι δηλαδή διεργασία *a posteriori* ἐν σχέσει πρὸς τὴν πραγματικότητα. Ὁ τοιοῦτος χαρακτηρισμὸς αὐτῆς ἰσχύει καὶ προκειμένου περὶ χρονικῶν δεδομένων ἐχόντων μελλοντικὴν προοπτικὴν ἥτοι ἀκόμη καὶ προκειμένου περὶ σχέσεων μελλοντικῆς προτερότητος ἢ ὑστερότητος, ὧν ἔχομεν συνείδησιν βάσει τῆς ἐνεστώσης ἡμῶν ἐμπειρίας, ἐὰν γίνῃ δεκτὸν ὅτι ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ χρονικῶς συντελούμενα ἀποτελοῦν πραγματοποιήσεις καὶ ἐπὶ μέρους ἐξεικονίσεις τῆς αἰτιότητος, πέραν δὲ ταύτης, τῆς ἀρχῆς τοῦ καταναγκασμοῦ, ἐξ οὗ οὐδὲν εἶναι δυνατόν νὰ διαφύγῃ ἢ νὰ ἐμφανισθῇ ὡς ἄλλως ἔχον, ἅτε ἀποτελοῦντος δεσμόν, συνδεδότα ἀλλὰ καὶ δεσμεύοντα ἐν ταῦτῳ τὰ χρονικὰ στοιχεῖα.

Αἱ ὡς ἄνω διαπιστώσεις παύουν ἰσχύουσαι ἀφ' ἧς, καταλείποντες τὸ πεδῖον τῆς χρονοθεσίας, μεταβῶμεν ἐπὶ τὸ τῆς *καιροθεσίας*. Ἐνταῦθα, εἶναι φανερόν, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ διεργασίας ἀπλῆς, ὡς ἡ προηγούμενη, ἀλλὰ περὶ νοητικῆς διαδικασίας ἐκτιμήσεως τῶν ἐν χρόνῳ συντελουμένων συνθετωτέρας. Καὶ ἅλιν, ἐνταῦθα, ἐκ τῶν διαφόρων συναρτησιακῶν δεδομένων, δυνάμεθα, βεβαίως, ἐκάστοτε, νὰ ἐκλέξωμεν δύο, ἵνα διατυπώσωμεν τὴν προτερότητα ἢ τὴν ὑστερότητα τοῦ μὲν πρὸς τὸ δὲ μετὰ πλείονος σαφηνείας, δυνηθῶμεν δ' οὕτω καθ' ἑξῆς ὁλονὲν ἀκριβέστερον νὰ προσδιορίσωμεν τὴν σχέσιν ἐκάστου δεδομένου τοῦ συμπλέγματος πρὸς ἅπαντα τὰ λοιπά. Ἀλλ', ἐπ' αὐτοῦ, σημειοῦμεν τὴν ἐξῆς διαφορὰν: ἐνῶ, προκειμένου περὶ χρονοθεσίας, τὰ (δύο) ἐκάστοτε ἐξεταζόμενα ἐπὶ μέρους στοιχεῖα συμπλέγματός τινος ἐθεωροῦντο τὸ μὲν ἐν σχέσει πρὸς τὸ δὲ καὶ τἀνάπαλιν, ἵνα ἡ προτερότης ἢ ἡ ὑστερότης τοῦ ἐνδὸς πρὸς τὸ ἕτερον διατυπωθῇ θετικῶς, προκειμένου περὶ

καιροθεσίας, δὲν ἐνδιαφέρει τοσοῦτον τὸ στάδιον τῆς ἐξευρέσεως τῆς προτερρότητας ἢ τῆς ὑστερότητας, ὅσον τὸ τῆς ἀναζητήσεως καὶ ἐπισημάνσεως τοῦ ἀκριβοῦς ἐκείνου μοναδικοῦ χρονικοῦ ὁροσήμου πρὸ τοῦ ὁποίου ἢ μεθ' ὃ ἡ χρονικότης καθίσταται δι' ἡμᾶς ἀδιάφορος. Ἐνῶ λοιπόν, κατόπιν χρονοθετικῆς, ἐπὶ δυάδος στοιχείων βασιζομένης, νοητικῆς διεργασίας, εὐρισκόμεθα πάντοτε ἐνώπιον τῶν δύο τοιούτων στοιχείων θεωρουμένων ἐν σχέσει πρὸς ἀλλήλα, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτά, ἀντιθέτως, κατόπιν διεργασίας καιροθετικῆς, ἐπὶ τῇ βᾶσει πάλιν δύο ἀναλόγων στοιχείων, εὐρισκόμεθα ἐνώπιον στοιχείων τριῶν τὸν ἀριθμὸν ἥτοι τῶν δύο προηγούμενων, μὴ ὄντων ὅμως πλέον ὅρων ἀναφορᾶς ἀλλήλων, ἀλλ' ἐχόντων ὅρον ἀναφορᾶς κοινὸν ἀποτελοῦντα τὸ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δημιουργούμενον, γεννώμενον, τρίτον στοιχεῖον, ὅπερ, ἀφ' ἑαυτοῦ πλέον προσδιορίζει τὴν προτερρότητα ἢ τὴν ὑστερότητα τῶν δύο ἐτέρων. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ προκειμένου περὶ τῆς ἀπλῆς χρονοθεσίας διαπιστωθέντα, παρατηροῦμεν, ἐν τῇ τοιαύτῃ γενετικῇ διαδικασίᾳ, α) ὅτι πᾶσα χρονικὴ ἀναστροφή τῆς σχέσεως τῶν ἀρχικῶν δεδομένων, ἥδη ἀδιάφορος, προκειμένου περὶ ἀπλῆς χρονοθεσίας, καθίσταται ἐνταῦθα ἀδιανόητος καὶ περιττὴ, λαμβανομένου ὑπ' ὅψιν ὅτι τὸ κέντρον τοῦ ἐνδιαφέροντος μετατοπίζεται εἰς τὸ ἀκριβὲς σημεῖον, ἐνθα προτερόχρονον καὶ ὑστερόχρονον συναντῶνται, ὅπερ δ' ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τοῦ λοιποῦ τὸν ὅρον ὑπάρξεως ἐκείνων, καὶ β) ὅτι ἡ καιροθεσία, κατὰ ταῦτα δὲν εἶναι νοητικὴ διεργασία καθαρῶς *a posteriori*, ἀλλὰ πρωτίστως *a priori*, καθ' ἣν, πρὶν ἢ συντελεσθῇ, γεγονὸς τὸ ἀξιολογεῖται ἤδη χρονικῶς ἐπισημαινόμενον καὶ προσδιοριζόμενον ἐν σχέσει πρὸς τὰ πρὸ αὐτοῦ ἢ τὰ μετ' αὐτοῦ, ἅτινα δι' αὐτοῦ ἐπίσης ἀξιολογοῦνται. Ὁ τοιοῦτος χαρακτηρισμὸς ἰσχύει βεβαίως καὶ προκειμένου περὶ δεδομένων, ὧν ἡ προοπτικὴ προσανατολίζεται πρὸς τὸ παρωχημένον, ἀκριβῶς διότι ἡ καιροθεσία ἀποτελεῖ διεργασίαν συντελουμένην ἐπὶ τοῦ πλαισίου τῆς νοητικῆς προθετικότητος, ἥτις, ὡς εἶδομεν, προσδίδει εἷς τε τὴν νόησιν καὶ εἰς τὰ νοούμενα ἰδιαιτέραν τινὰ σημασίαν νέαν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς αἰτιότητος ἢ τοῦ καταναγκασμοῦ προσδιδομένης εἰς αὐτὰ τοιαύτης, εἶναι δηλαδὴ ἐλευθέρᾳ τῆς νοήσεως ἐνέργεια. Ἐπὶ τοῦ νέου ὅμως τούτου προβλήματος θέλομεν ἐπανέλθει ἐν τέλει.

Τὸ ἐπόμενον κατὰ σειρὰν πρόβλημα, ὅπερ τίθεται ἐνταῦθα, εἶναι τὸ τῆς σημασίας τῆς καιρικότητος καθ' ἑαυτὴν λαμβανομένης. Ἄν ἐξετάσωμεν αὐτὴν κατὰ πρῶτον ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν χρονικότητα, ὡς ἤδη ἀνωτέρω ἐπαράξωμεν, διαπιστοῦμεν ὅτι ἐνῶ ἡ ἐν χρόνῳ τοποθέτησις γεγονότος, ἡ χρονοθεσία, εἶναι νοητικὴ διεργασία διεκική, ἐνῶ ἡ καιρικὴ τοποθέτησις γεγονότος, ἡ καιροθεσία, εἶναι νοητικὴ διεργασία προθεσιακὴ, καθ' ἣν ἀναζητεῖται, συμφῶνως πρὸς τινὰ προθετικότητα τῆς νοήσεως ἡμῶν, ἐν ὥρισμένον καὶ ἀνεπανάλητον μοναδικὸν σημεῖον οὔτε παρελθὸν οὔτε ἐπερχόμενον, ἀλλὰ εὐδιανόητως, καθότι ἀποτόμως, διαχωρίζον τὸ παρωχημένον ἀπὸ τοῦ μέλλοντος,

τῶν χρονικῶν τούτων ἀξιῶν λαμβανομένων οὐχὶ ὡς πραγματικῶς, ἀλλ' ὡς θεωρητικῶς ἀνηκουσῶν εἰς τὰ ἀντίστοιχα πρὸς αὐτὰς τμήματα τοῦ χρόνου. Ἡ χρονοθεσία προϋποθέτει χρονικὰς κατηγορίας, τῶν ὁποίων ἡ θετικότης νὰ ἀπαιτῇ τὸν καθορισμὸν ὅρου ἀναφορᾶς, δυναμένου, ἔστω, νὰ περιορισθῇ κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ εἰς ἀπλὴν στιγμὴν, πλὴν μὴ καταλείποντος τὴν περιοχὴν τῆς διαρκείας. Ἀντιθέτως, ἡ καιροθεσία, τὴν ὁποίαν αἱ καιρικά κατηγορίαί συνεπάγονται, ἀπαιτεῖ τὸν καθορισμὸν, ὡς ὅρου ἀναφορᾶς, οὐχὶ πλέον μιᾶς διαρκούσης στιγμῆς, ἀλλὰ μιᾶς ἀκμῆς τοῦ ἐκάστοτε θεωρουμένου γεγονότος, πρὸ τῆς ὁποίας καὶ μεθ' ἣν τοῦτο δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν νοητικὴν προθετικότητα. Οὕτω ἡ καιροθεσία ἀποβαίνει κατ' οὐσίαν ἀναζητήσις ἐνὸς *optimum* ἐν τῇ χρονικῇ συνεχείᾳ, δι' οὗ αὕτη νὰ καθίσταται χρονικὴ συνέχεια.

Ἐξετάσωμεν ἕκαστον τῶν ὅρων ἀκμὴ καὶ *optimum* : διὰ τοῦ πρώτου ἐκφράζομεν τὴν προϋπόθεσιν γιγνομένου τινὸς ἐν χρόνῳ ἀκολουθοῦντος δεδομένην καμπύλην, ἀνιοῦσαν καὶ κατιοῦσαν ἢ καὶ ἀνάπαλιν, καὶ τῆς ὁποίας οὗτος ν' ἀποτελῇ τὴν *κρίσιν* ἥτοι τὸ κατ' ἐξοχὴν μεταξὺ τῶν δύο τμημάτων αὐτῆς συνδετικὸν στοιχεῖον, οὗ ἄνευ οὔτε ἄνοδος οὔτε κάθοδος, ἀλλ' οὔτε κἄν μεταξὺ τῶν δύο τούτων γενετικῶν ὅρων σχέσις, νοεῖται. Διὰ τοῦ ὅρου ἀκμὴ ἐκφράζεται προνομιοῦχος στιγμὴ, καθ' ἣν τὸ περὶ οὗ ἐκάστοτε ὁ λόγος εἶναι τοιοῦτο κατὰ τὸν μέγιστον δυνατὸν βαθμὸν, μὴ δυνάμενον νὰ καταστῇ τοιοῦτο περισσότερον, στιγμὴ ἐκφεύγουσα τῆς διαρκείας, μεθ' ἣν μειοῦται ὁ βαθμὸς καθ' ὃν τὸ ἐν λόγῳ γεγονὸς τείνει ν' ἀπολέσῃ κατ' ὀλίγον ὅ,τι κατ' ὀλίγον πάλιν ἐκέρδισε προηγουμένως εἰς ἐνάργειαν καὶ ἰσχὺν μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς τὴν βαθμίδα, ἣν ὠνομάσαμεν ἀκμὴν. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ σημείου μοναδικοῦ καὶ κατ' ἀρχὴν ἀνεπαναλήπτου, καθ' ὃ τὸ συντελούμενον ἐκάστοτε προσλαμβάνει τὸ ὕψιστον τῆς σημασίας αὐτοῦ, ταύτης προσδιοριζομένης ἐκ τῆς συναρτήσεως ὠρισμένων παραγόντων, χρονικῶν ἢ ἄλλων, ὧν ἡ στάθμισις εἶναι ἐν πολλοῖς δυσχερής. Ἡ ἔννοια τῆς ἀκμῆς ἐνέχει συνεπῶς τὴν σημασίαν τοῦ ἀπροσδιορίστου ἥτοι ἐνὸς *nescioquid*, ἐν ταύτῳ δὲ τὴν σημασίαν ἐνὸς ὀντολογικοῦ *μηδαμνησθ* ἥτοι ἐνὸς *pæne nihil*, τὰ ὁποῖα καλούμεθα νὰ συλλάβωμεν ἐν τῇ ἀστραπιαίᾳ αὐτῶν ἐνώπιον ἡμῶν διελεύσει. Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ ἄρνητικῶν τῆς πραγματικότητος στοιχείων, ἀλλὰ περὶ στοιχείων, τὰ ὁποῖα ἡ νόησις ἡμῶν δυσκολεύεται νὰ συλλάβῃ, ὡς ἐκ τοῦ ἐλαχίστου αὐτῶν, καὶ τὰ ὁποῖα ἔχουν βαθμὸν τινα ὀντότητας ἐπὶ τοσοῦτον ὑψηλότερον, ἔφ' ὅσον εὐκρινέστερον καὶ τελειότερον ὑπὸ τῆς νοήσεως συλλαμβάνονται. Δὲν πρόκειται δηλαδὴ περὶ στοιχείων μὴ ἐπιδεχομένων γνῶσιν, ἀλλὰ τῶν ὁποίων ἡ ἐπακριβὴς γνῶσις καθίσταται δυσχερής ὡς ἐκ τοῦ ἐλαχίστου αὐτῶν, οὔτε περὶ στοιχείων ἀρνητικῶν, μὴ ὄντων, ἀλλὰ περὶ *σχεδόν* μὴ ὄντων ἥτοι ὄντων κατ' ἐλάχιστον, ἔστω, βαθμὸν, πλὴν, παρὰ ταῦτα καὶ ὁπωσδήποτε, *ὄντων*, καὶ δὴ ὄντων ἐναργέστερον ἢ καθ' οἷανδήποτε ἐτέραν στιγμὴν

τῆς χρονικῆς διαρκείας καὶ συνεχείας, τὴν ὁποίαν οὕτω καταλύουν, ἅτε τῶν πρὸ τῆς ἀκμῆς, ἔνεκα τούτου, ἀντιτιθεμένων πρὸς τὰ μετ' αὐτήν. Ἡ ἔννοια τῆς ἀκμῆς διευκολύνει συνεπῶς ἡμᾶς, ὅπως συλλάβωμεν τὴν σημασίαν τῶν αὐτοτελῶν καιρικῶν κατηγοριῶν τοῦ οὕτω καὶ τοῦ οὐκέτι (ὥς καὶ τῆς συναρτήσεως αὐτῶν, ἥτοι τῆς κατηγορίας τοῦ *ἐγκαίρου*). Ἡ μὲν πρώτη ἀναφέρεται εἰς τι ἐκάστοτε συντελούμενον τεῖνον πρὸς τὸ ὄν, τοῦ ὁποίου τὴν βαθμίδα οὐσίας ἐγγίζει ἀστραπιαίως (ἐξ οὗ καὶ ἡ δυσκολία, ὅπως, ἐπὶ τῆς βαθμίδος ταύτης συλλάβῃ αὐτὸ ἡ νόησις καθηλοῦσα αὐτὸ ἐπ' αὐτῆς, ταυτοχρόνως δ' ἐπιβεβαιούσα τὴν οὐσιακὴν αὐτοῦ ὑπόστασιν), ἡ δ' ἑτέρα ἀναφέρεται εἰς τι γίνεσθαι, τὸ ὁποῖον, ἐξικνούμενον μέχρις ἀκμῆς τινός, καταστάν οὕτω *nescioquid* (πλὴν, μολαταῦτα *quid*), ἐκφυγὼν προσωρινῶς ἐκ τοῦ κλοιοῦ τῆς μεταβολῆς, τὴν ὁποίαν τὸ συντελούμενον προὑποδέχεται, ἀπέτυχε νὰ καταστή ὄν, ἥτοι νὰ λάβῃ δι' ἡμᾶς περαιτέρω σημασίαν, ἐπειδὴ ἀκριβῶς συνέβη ἡ νόησις ἡμῶν ν' ἀποτύχῃ ὅπως συλλάβῃ αὐτό. Κατὰ ταῦτα λοιπόν, ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐκ τοῦ γίνεσθαι πρὸς τὸ ὄν μεταβάσεως τοῦ ἐκάστοτε ἀντικειμένου τῆς νοήσεως ἐξαρχαῖται ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς ὑπὸ τῆς νοήσεως ἐπιτυχούς συλλήψεως τῆς χαρακτηριστικῆς ἐκείνου στιγμιαίας ὄντικῆς ὑποστάσεως κατὰ τὸ χρονικῶς ἐλάχιστον πλαίσιον τῆς ἀκμῆς. Ἡ τοιαύτη δὲ καιρικὴ προθετικότης τῆς νοήσεως ἀποτελεῖ ἐνταῦθα καὶ τὴν φυσικὴν μετάβασιν ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἔννοιας τοῦ καιρικοῦ *optimum*, ἥτοι τῆς ἀναγωγῆς τοῦ ἑτεροχρόνου εἰς τὸ ὁμόχρονον, ἦν ὥς εἶδομεν, οὐσιαστικοποιεῖ ἡ κατηγορία τοῦ *ἐγκαίρου*.

Ἐὰν ἡ καιρικὴ ἀκμὴ ἀνεφέρετο εἰς τι ἀντικειμενικὸν καθ' ἑαυτὸ λαμβανόμενον, ἀντιθέτως ἡ ἔννοια τοῦ καιρικοῦ *optimum* ἀναφέρεται εἰς τὸ καιρικὸν « ἄνοιγμα » τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως. Ἡ καιρικὴ ἀκμὴ ἀποτελεῖ γεγονὸς φαινομενικῶς ἀδιάφορον διὰ τὴν ἡμετέραν νόησιν, τὸ καιρικὸν ὅμως *optimum* εἶναι τοιοῦτο ἀκριβῶς ἐπειδὴ καταφανῶς ἀναποκρίνεται πρὸς τινα ἔκφρασιν τῆς νοητικῆς ἡμῶν προθετικότητος ἀναφερομένης εἰς καιροθεσίαν προϋποθέτουσαν ὀρισμένην συναρμογὴν τῆς πραγματικότητος ἢ τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν στοιχείων κατὰ τρόπον ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τι προηγουμένως ἢ ἐκ παραλλήλου ἐν σχέσει πρὸς τὴν λήψιν συνειδήσεως αὐτῆς νοηθέν. Πρόκειται περὶ τῆς προθετικῆς τῆς νοήσεως ἐπὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου ἐπιδράσεως, ἵνα ἐκ νέου συναρμώσῃ αὐτὸν συμφώνως πρὸς τὴν ἰδίαν προθετικότητα, δι' ἧς τὸ χρονικὸν « ἐπικαιροποιεῖται ». Ἡ νόησις ἐπισημαίνει καὶ προσδίδει τὴν σημασίαν αὐτῆς εἰς τὴν ὄντοτητα τῶν ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῶν εὐρισκομένων στοιχείων τῆς πραγματικότητος, λαμβάνουσα ὑπ' ὅψιν τὸ *optimum* αὐτῶν ἥτοι ἀξιολογούσα αὐτὰ συμφώνως πρὸς τὴν προθετικότητα αὐτῆς, προσδίδουσα δ' οὕτω εἰς αὐτά, διὰ τῆς καιροθεσίας, χρονίαν ὁρθότητα, ἀκριβείας καὶ ἀποτελεσματικότητος ἥτοι ἀνευρίσκουσα ἐν αὐτοῖς ὅ,τι περισσότερον προσήκει εἰς αὐτήν. Τοιαύτη εἶναι ἡ σημασία τοῦ καιρικοῦ *optimum*, πέραν δὲ τούτου, ἡ σημασία τῆς καιρικότητος ἐν γένει, ἐν ἀντιθέσει πρὸς

τὴν ἀντικειμενικῆς προβολῆς κατηγορίαν τῆς χρονικότητος. Ἡ καιρικότης συνεπῶς ἀναφέρεται εἰς τι χρονικὸν ἐλάχιστον, καθ' ὃ τὸ γιννόμενον ἐγγίζει τὴν βαθμίδα τοῦ αὐτοτελοῦς ὄντος, πρὶν ἢ μεταβῇ εἰς ἑτέραν ἐκ νέου κατὰστασιν. Ἡ νόησις, λόγῳ τῆς προθετικότητος, ἥς συμβαίνει νὰ ἔχωμεν συνείδησιν, καθηλώνει τὸ γιννόμενον ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς ὄντικῆς αὐτοῦ βαθμίδος, υπογραμμίζουσα τὴν ὄντικὴν αὐτοῦ ὑπόστασιν. Ἡ καιρικὴ δημιουργία τοῦ ὄντος δὲν ἔχει λοιπὸν νόημα εἰμὴ ἐν σχέσει πρὸς ἡμᾶς καὶ πρὸς τὴν ἡμετέραν συνείδησιν, ἥς ἀκριβῶς ἡ προθετικότης ἀνταποκρίνεται ἀνέκαθεν πρὸς τὸ δυνατόν τῆς τοιαύτης καιρικῆς ὄντικῆς δημιουργίας. Ἀνάλογος ἀκμὴ καὶ *optimum* τῆς πραγματικότητος ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ δημιουργικοῦ πλαισίου, τὸ ὁποῖον συναρμολογεῖ ἐκάστοτε ἡ τέχνη.

Ἡ καιροθετικὴ νοητικὴ δραστηριότης οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν καιροσκοπικὴν ὠφελιμιστικὴν ἐπὶ πρακτικοῦ πεδίου τοποθέτησιν, τῆς καιροσκοπίας οὔσης σχετλιαστικῆς ὀψews τῆς προθετικότητος τῆς νοήσεως, κυρίως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἐγὼ ἀποσκοπούσης. Καιροθεσία, ἀντιθέτως, εἶναι, πρόθεσις συλλήψεως τοῦ *optimum*, τῆς ἀκμῆς ἐνὸς γιννόμενου, καὶ περιορισμοῦ αὐτοῦ ἐντὸς χρονικοῦ ἐλαχίστου, τοῦλάχιστου κατ' ἀρχὴν μοναδικοῦ καὶ ἀνεπαναλήπτου, ἥτις, ὡς μὴ οὕσα ὠφελιμιστικῶς ἐνωϊστικῇ, δὲν εἶναι οὔτε ἡθικῶς καταδικαστέα, ἀποβλέπει δ' εἰς τὴν ἐλευθέραν καὶ ἀβίαστον ἀγωγὴν τῆς χρονικότητος εἰς τὴν καιρικότητα ἀποκτῶσα οὕτω τὴν σημασίαν « τεχνικῆς » τινός, δι' ἧς τὸ χρονικὸν ὑποτάσσεται εἰς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίαν. Εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν ὑπάγεται καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς τεχνικῆς ἐξ ἧς ἀργότερον ἀπεσπάσθη ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Ἀμφότεραι ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν διάθεσιν ἐλευθερώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τοῦ φυσικοῦ καταναγκασμοῦ, διὰ τῆς χαρακτηριζούσης τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐλευθερίας. Ἡ ἐλευθερία αὕτη καθίσταται, κατ' ἐπέκτασιν, ἐλευθερία τῆς μεγαλοφυΐας συνισταμένη εἰς τὴν τελειοτέραν ὑπαγωγὴν τοῦ χρονικοῦ ὑπὸ τὸ καιρικόν. Τοιοῦτο εἶναι τὸ νόημα τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀστρονόμου λ.χ. ἢ τοῦ ἱατροῦ, τῆς μόνης ἐπιστημονικῶς δεκτῆς. Αὐτὸς ὁ Πλάτων, ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς περὶ μέτρου θεωρίας αὐτοῦ (*Φαῖδρ.* 267b, *Θεαίτ.* 172d, *Πολιτικ.* 287a), βεβαιῶν (*Πολιτικ.* 299e) ὅτι ἡ ὑπαγωγή τῶν τεχνῶν εἰς συγκεκριμένας θεωρίας « κατὰ νόμους καὶ κατὰ συγγράμματα », θὰ ἐσήμαινε τὸν μαρασμὸν αὐτῶν, ὡς δεσμευτικῶν πλέον τῆς δημιουργικῆς φορᾶς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος τούτου δὲν ἐξυμνεῖ : Ὁ ὅλος βίος ἡμῶν συνίσταται ἐξ ἀναριθμήτων μικρῶν νοητικῶν καιροθεσιῶν, κατὰ τοῦτο δ' ἀκριβῶς διαφέρει ἐμφανῶς τοῦ βίου τῶν ζώων, ὅτι ἐνῶ ἐκεῖνος διέπεται ὑπὸ τοῦ ἐνστίκτου, οὗτος διέπεται ὑπὸ ἐλευθέρας νοητικῆς ἐνεργητικότητος, ἀπορροεύσης ἐκ τῆς τὸν ἄνθρωπον χαρακτηριζούσης καθόλου πνευματικῆς ἐλευθερίας.

Εἰς τὴν καθαρῶς « τεχνικὴν » ἀποψιν τοῦ καιροῦ δυνάμεθα νὰ προσδέσωμεν καὶ τὴν *αἰσθητικὴν* αὐτοῦ τοιαύτην. Ἐν τῇ χρονικῇ ὑποστάσει μου-

σικῆς λ.χ. συνθέσεως (λαμβάνομεν μεταξύ ἄλλων τὸ παράδειγμα τοῦτο, τῆς μουσικῆς οὔσης τῆς κατ' ἐξοχὴν ἐν χρόνῳ τέχνης) ἡ προετοιμασία καὶ εἴσοδος νέου στοιχείου ἢ θέματος κτλ. ὑπόκειται εἰς ἐλευθέραν καιροθετικὴν συναρμογὴν τῶν μουσικῶν χρονικῶν δεδομένων. Θὰ ἡδυνάμεθα ἄρᾳ γε νὰ καταδικάσωμεν τὸν R. Strauss εἰσάγοντα ἐν τῷ *Don Juan* αὐτοῦ ἐκφραστικὴν καὶ χαρακτηριστικὴν παρατεταμένην σιωπὴν, ἀκριβῶς κατὰ τὴν καιρίαν, τὴν οὐσιώδη στιγμήν τοῦ ἔργου, ἥτοι κατὰ τὸ « πλήρωμα τοῦ χρόνου », ὅπερ ἐλευθέρως προητοίμασεν ; ἡ δ' ἐκφρασις ἀκριβῶς αὕτη, ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς χρησιμοποίησει, δὲν χαρακτηρίζει ἄρᾳ γε, ἐξ ἄλλου, τὴν ἀκατάλυτον *ἐλευθερίαν* τοῦ θείου ἔναντι τῆς δημιουργίας αὐτοῦ ; Τὰ αὐτὰ δυνατὸν νὰ εἰπώμεν κατ' ἐπέκτασιν καὶ προκειμένου περὶ πάσης καλλιτεχνικῆς ἐπιτεύξεως, *ἔτι καὶ ἐν χώρῳ* συντελεσθείσης (ὑπάρχουν ὠρισμένοι καίριαι χρωστικοὶ « στίγματα » εἰς τινὰς πίνακας τοῦ Van Gogh), τῆς ὁποίας, ἄλλωστε, ἡ ἐπιτιμία ἐξαργυρᾷ ἀκριβῶς ἐκ τῆς ἀποτελεσματικῆς συλλήψεως τοῦ καιρίου. Ἡ ἀνθρωπίνη πνευματικότης ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς, καὶ ὅχι μόνον ἡ αἰσθητικὴ κρίσις, εἶναι λίαν εὐαίσθητος εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ καιροῦ, τῆς ὁποίας τὴν συνεχῆ πραγματοποίησιν ἐπιζητεῖ. Τὸ ἑλληνικὸν *μέτρον* εἶναι ἀκριβῶς μία τῶν μορφῶν ἐκείνου.

Ὑπολείπεται πρὸς ἐξέτασιν τὸ πρόβλημα τῆς ἀντιθέσεως τοῦ χρονικοῦ καταναγκασμοῦ πρὸς τὴν καιρικὴν ἐλευθερίαν. Εἶδομεν ἤδη ὅτι ἡ χρονοθεσία ἀποτελεῖ ἀπλὴν ἐν χρόνῳ τοποθέτησιν γεγονότος ἐν σχέσει πρὸς ἕτερον ἢ ἑτέρα λαμβανόμενα ὁμοῦ ὡς ὄρους ἀναφορᾶς ἐκείνου. Τὰ κριτήρια τοιαύτης τοποθετήσεως εἶναι ὅλως ἀντικειμενικά, αὕτη δ' ἀντιστοιχεῖ ἐξ ὁλοκλήρου πρὸς ἀντικειμενικὴν τινὰ πραγματικότητα. Ὅθεν, ἐφ' ὅσον ἐπιζητούμεν ἀκριβέστερον καθορισμὸν χρονοθετικὸν δύο ἢ πλείονων γεγονότων, ἐπὶ τοσοῦτον ἀνάγομεν τὴν ζήτησιν ἡμῶν εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν καταναγκασμὸν τῆς χρονικῆς διαρκείας, ἐπὶ τοσοῦτον δ' ἐμφανέστερον ἡ τοιαύτη νοητικὴ ἡμῶν διαδικασία ὑφίσταται τὸν ἀντίκτυπον τῆς χρονικῆς πραγματικῆς διαδοχικότητος περιοριζομένη ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς χρονικῆς ἀναγκαιότητος, διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῆς, τοῦθ' ὅπερ οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ὑποταγὴ εἰς τὴν χρονικὴν πραγματικότητα, εἰς τὴν χρονικὴν αἰτιότητα, εἰς τὸν χρονικὸν καταναγκασμὸν. Ἡ τοιαύτη χρονικὴ ἐκτίμησις οὕσα ἀπλὴ διαπίστωσις ἀποβαίνει διττὸς καταναγκασμός, ἀφ' ἐνὸς ὡς ἀναφερόμενος εἰς τὴν αἰτιότητα τῆς χρονικῆς διαδοχικότητος ἢ τοῦ ταυτοχρόνου δύο ἢ πλείονων γεγονότων, ἀφ' ἑτέρου δ' ὡς ἀποτελὼν πιστὴν ἀναπαράστασιν τῆς διαδοχικότητος κλπ. ταύτης ἐν τῇ νοήσει.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ καταναγκαστικὸν τῆς χρονοθεσίας, προβάλλει τῆς καιροθεσίας τὸ ἐλευθερον. Ἡ ἐκτίμησις τῆς μορφῆς τὴν ὁποίαν λαμβάνει ἐκάστοτε ἡ ἰδέα τῆς καιρικότητος εἶναι ἔργον τῆς ἐλευθερίας τῆς νοήσεως. Καὶ ἐνταῦθα, βεβαίως, εὐρισκόμεθα πρὸ περιπτώσεως ἐκτιμήσεως διαδοχικῶν γεγονότων, ἅτινα ὅμως ἐλευθέρως ἀνάγομεν εἰς τι ὁμόχρονον ἐν τῇ νοή-

σει ἡμῶν. Ἐνταῦθα ἐπίσης ἔγκειται ἡ, δι' ἧς τὴν χρονικὴν ἑτεροχρονίαν εἰς καιρικὴν ὁμοχρονίαν ἀνάγομεν, ἔλευθερία. Πράγματι, καίπερ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὰ ἀντικειμενικά χρονικά δεδομένα, ἐν τούτοις ἡμεῖς αὐτοὶ προβαίνομεν εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ καιροῦ, ἀποκτῶντος οὕτω δι' ἡμᾶς σημασίαν κεφαλαιώδη. Διὰ τῆς ἔλευθερίας, ἣν ὁ τοιοῦτος προσδιορισμὸς προϋποθέτει, φερόμεθα, ἀπὸ τῆς ἐπὶ μέρους θεωρήσεως τῆς χρονικῆς ἀναγκαίας διαδοχικότητος, ἐπὶ τὴν ἀπόλυτον πνευματικότητα τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἣτις χωρεῖ πέραν τῆς πραγματικῆς χρονικῆς ἀναγκαιότητος ἀναδιαμορφῶσα ταύτην καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῆς προθετικότητα. Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὰς κατηγορίας τοῦ οὕτω καὶ τοῦ οὐκέτι διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς κατηγορίας τοῦ *ἐγκαίρου* εἰς οὐδένα καιρικὸν καταναγκασμὸν ὑποκύπτομεν, ἀκριβῶς διότι, τὸν καταναγκασμὸν, ἐὰν ὑπάρχῃ, *δημιουργοῦμεν ἡμεῖς ἐλευθέρως*. Ἡ ἔκφρασις « πλήρωμα τοῦ χρόνου », ἣς προηγουμένως ἐμνημονεύσαμεν, τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς ἐλευθέρως τοῦ καιροῦ ἐκλογῆς ἔχει. Ἀναφερομένη κυρίως εἰς τὸ πλαίσιον τῆς θείας πρωτοβουλίας, δύναται νὰ ἔχῃ καὶ ἀνθρωπίνην, δημιουργικὴν ἢ πρακτικὴν, προέκτασιν. Διὰ τῆς καιροθεσίας ὁ χρονικὸς καταναγκασμὸς φαίνεται συνεπῶς καταλυόμενος, ἡ δὲ πνευματικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀξία ἐπιβεβαιοῦται ὡς ἐκ τῆς δι' ἧς θεμελιοῦται καὶ ἐκφράζεται ἔλευθερίας. Διὰ τῆς καιροθεσίας, λοιπόν, ὁ ἀνθρώπος ἐλευθεροῦται τῆς χρονικῆς συμβατικότητος. Ἡ δὲ καιροθεσία, καθ' ἑαυτήν, οὐδόλως ἀποτελεῖ ὑποταγὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἑξωτερικοὺς διαδοχικοὺς παράγοντας, ἀλλ' ἀντιθέτως, ἐλευθέραν ἀναζητήσιν τῶν χρονικῶν τῆς νοητικῆς προθετικότητος ἀντιστοιχιῶν.

Ἐξ ὧσων μέχρι τοῦδε ἐλέχθησαν φαίνεται δυνατόν, ὅπως καταλήξωμεν εἰς ὀρισμένα συμπεράσματα προκειμένου περὶ τῶν χρονικῶν καὶ τῶν καιρικῶν κατηγοριῶν. Αἱ δύο αὗται κατηγοριακαὶ ὁμάδες ἔχουν τοῦτο τὸ κοινὸν πρὸς ἀλλήλας, ὅτι ὑπάρχονται ὑπὸ τὴν γενικωτέραν ἔννοιαν τοῦ χρόνου, κατὰ τοῦτο δὲ παρατηροῦμεν, ὡς πρὸς αὐτάς, τὰς πρὸς κανονικὴν ἱεράρχησιν. Ὁ χρόνος ἀποτελεῖ τὸν ἀπέραντον τύπον, ἐνῷ ἐξελισσονται τὰ χρονικά γεγονότα εἴτε στιγμιαίως, εἴτε κατὰ διάρκειαν, εἴτε ὁμοῦ, εἴτε διαδοχικῶς, ἐν συναρτήσει ἢ μεμονωμένως πρὸς ἀλλήλα λαμβανόμενα. Αὕτη αὕτη ἡ ἔννοια τῆς ἐν χρόνῳ γενέσεως γεγονότος φέρει ἐν αὐτῇ τὴν σημασίαν τῆς συναρτησιακῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως, τοῦτο ὅμως δυνάμεθα, ἀφοῦ πρῶτον συλλάβωμεν ὡς ἐν συναρτήσει ὑφιστάμενον, ν' ἀπομονώσωμεν, θεωροῦντες αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτὸ, ἀδιαφόρως τοῦ ἂν παρουσιάζεται ὡς γεγονὸς χρονικὴν ἢ καιρικὴν ἔχον χορίαν, καθ' ἃ ἀνωτέρω διεσαφήσαμεν. Ἡ βασικὴ ὅμως διαφορὰ μεταξὺ χρονικῶν καὶ καιρικῶν κατηγοριῶν, πρὸς ἃς συμφώνως νοοῦμεν ἐκαστοτε τὰ ἐν χρόνῳ, συνίσταται εἰς τὸ ὅτι αἱ μὲν χρονικαὶ κατηγορίαι ἔχουν χαρακτηρὰ *στατικόν*, αἱ δὲ καιρικαὶ τοιαῦται, χαρακτηρὰ *δυναμικόν*, ὀφειλόμενον εἰς τὴν ἀναγωγικὴν αὐτῶν τάσιν, ἥτοι εἰς αὐτὴν τὴν κατ' αὐτὰς ἀναγωγὴν τοῦ ἑτεροχρόνου εἰς τὸ ὁμόχρονον, καθ' ὃν ἰδιαίτερον διεπιστώσαμεν

ἤδη τρόπον, δηλαδή κατὰ συμφωνίαν πρὸς τῆς νοήσεως τὴν προθετικότητα, οἷαν ὥρισάμεν αὐτήν. Καὶ αἱ μὲν χρονικαὶ κατηγορίαι εἶναι κατὰ τοῦτο στατικάι, ὅτι κατ' αὐτὰς ἐπισημαίνονται τὰ ἐν χρόνῳ τελούμενα οἷα εἶναι, ἥτοι μὴ ἀλλοιούμενα, ἐγγράφονται δ' ἐν τῇ νοητῇ χρονικῇ συνεχείᾳ συμφώνως πρὸς τὴν πραγματικὴν αὐτῶν διαδοχὴν, δηλαδή κατ' ἐπακριβῆ ἀντιστοιχίαν καὶ ἀνταπόκρισιν πρὸς τὴν πραγματικότητα, πρὸς ἣν ἡ νόησις εἶναι τότε, κατ' ἀρχήν, ἀδιάφορος. Αἱ δὲ καιρικαὶ κατηγορίαι εἶναι κατὰ τοῦτο δυναμικαί, ὅτι ἀποτελοῦν προβολὴν τῆς νοητικῆς προθετικότητος ἐπὶ τῆς πραγματικῆς χρονικῆς συνεχείας, δι' ὧν ἐπιζητεῖται καὶ ἐπιτυγχάνεται χαρακτηριστικὴ χρονικὴ διαστολὴ ἀλλὰ καὶ ποιητικὴ συμπύκνωσις καὶ ἐντατικοποίησις ὧσων γεγονότων ὑπάγονται κανονικῶς ὑπὸ τὰς χρονικὰς κατηγορίας τῆς προτερότητος ἢ τῆς ὑστερότητος, ὥστε τὸ ἐκάστοτε χρονικὸν « σχῆμα » αὐτῶν, ἀναδιαμορφούμενον, ν' ἀνάγεται εἰς τὸ ὁμόχρονον, τοῦ χρονικοῦ κέντρου βάρους μετατιθεμένου συμφώνως πρὸς τὴν προθετικότητα καὶ τὴν καιροθετικὴν διάθεσιν τῆς νοήσεως. Τὸ στατικὸν τῶν χρονικῶν κατηγοριῶν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἀντικειμενικὴν ἀδιαφορίαν αὐτῶν ἐν σχέσει πρὸς τῆς νοήσεως τὴν προθετικότητα, τὸ δυναμικὸν ὅμως τῶν καιρικῶν τοιοῦτων ὀφείλεται εἰς τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν, ἀκριβῶς δι' αὐτῶν, ἡ νόησις προσδίδει εἰς τὸ ἐκάστοτε αὐτῆς χρονικὸν ἀντικείμενον ἀξιολογούσα αὐτὸ καιρικῶς βάσει τῆς ἰδίας προθετικότητος, ἀντιστοίχως δὲ βάσει ἐκείνου ἀξιολογοῦσα ἐκάστοτε ὑπαρξιακῶς τὴν ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως μὴ ὑποτάσσεται εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν αἰτιότητα, ἀλλὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὅψιν κυρίως τὴν ἐλευθερίαν, ἧς φύσει χαίρει. Αἱ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἐπιπτώσεις τοῦ προβλήματος τῆς πλάνης διατηροῦν ἀκεραίαν τὴν σημασίαν ἐκείνης, μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι, τοιουτοτρόπως, ἀνοίγονται εὐρύτεροι οἱ ὁρίζοντες τῆς νοήσεως ἀνυπολογίστως οὕτω ἐμπλουτιζομένης διὰ τῶν δυνατοτήτων, τὰς ὁποίας παρέχει αὐτῇ ἡ *ὑπόθεσις*, ἥτοι ἡ πρὸς τὸ πέραν τοῦ οὐ ἔχομεν ἐπίγνωσιν πραγματικοῦ φορὰ τῆς νοητικῆς ἡμῶν δραστηριότητος. Τὸ χρονικῶς πεπερασμένον τοῦ ἀνθρώπου καθίσταται οὕτω ἀπειρον *κατὰ καιρόν*, ἥτοι ἐφ' ὅσον προβάλλεται ἐπὶ χρονικοῦ τινὸς ἐλαχίστου, εἰς τὸ ὁποῖον προσδίδεται σημασία κεφαλαιώδης, καθ' ὅσον, διὰ τῆς ἀμέσου τοῦ πνεύματος συμμετοχῆς εἰς αὐτό, τὸ μέλλον ἐπικαιροποιεῖται. Ὁ δὲ πνευματικὸς ἡμῶν βίος ἐπὶ τοσοῦτον καθίσταται πλουσιώτερος εἰς νόημα, ἐφ' ὅσον ἡ νοητικὴ ἡμῶν προθετικότης ἐκδηλοῦται πληρέστερον διὰ τῆς συχνοτέρας δυνατῆς « διακρίσεως » καιρίων δι' ἡμᾶς στιγμῶν καὶ καταστάσεων. Ὁ τοιοῦτος ἀξιολογικὸς διάλογος μεταξὺ πραγματικότητος καὶ νοήσεως προσδιορίζει καὶ τὸν πλοῦτον τῶν διαστάσεων τῶν καιρικῶν κατηγοριῶν, δ' ὧν καθίσταται δυνατός, καθιστᾷ δὲ συνειδητὴν μίαν τῶν ἀπόψεων τοῦ πλούτου τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, εἰς τὸ ὁποῖον, ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, ὀφείλεται.